

A tartalomból

- 2 Traian Ștef**
A diverzió és a baloldal radikalizálódása között
Molnár Gusztáv
Minden előről...
- 3 Caius Dobrescu**
Miért nem szabad értelmeznünk a legutóbbi választások eredményeit?
- 4 Bakk Miklós**
Rejtett regionalitás
Ágoston Vilmos
Összefogás Romániáért!
- 5 Gabriel Andreescu**
Egy pro-európai párt
Marius Cosmeanu
Rolex sed lex
- 6 Molnár Gusztáv**
A 2000. november 26-i választások utáni parlamenti erőviszonyok, regionalis bontásban
- 7 Ovidiu Pecican**
Provinciális polémiák
Antonela Capelle-Pogăcean
Megjegyzések egy regionalis párt létrehozásának kérdéséről
- 8 Borbély Zsolt Attila**
Összmagyarság és erdélyiség
- 9 Vintilă Mihăilescu**
A szomszédság szelleme
- 10 Hajdú Farkas-Zoltán**
Temetés Szebenben
- 12 Hadházy Zsuzsa**
Lenni vagy menni
Ágoston Hugó
Bukarest mint választás

Daniel VIGHI

Egy alternatív politikai konstrukció néhány alapvető kérdése

Íme, a 2000. év romániai választásai után világos, hogy Erdély és a Bánság kevésbé demokratikusan szavazott, mint 1996-ban, ha annak a politikai helyzetnek radikális fogalmait szerint

ítélünk, amelybe az elnökválasztások második fordulóját helyeztük. Az a tény, hogy azok a választók, akik tíz éven át mentálisan és magatartásban demokratikusabbnak számítottak az urnák előtt, Vadim Tudort ebbe a pozícióba juttatták, inkább tehetetlenségüknek, kétségbeesésüknek a jele, mint annak, hogy lényegükben megváltoztak. Mit akar nekünk mondani ez a jelzés? Hogy Romániának ezek a tartományai úgy döntöttek a demokratikus rendszer helyett a diktatúrát választják? Nem hiszem, hogy erre a következtetésre juthatnánk, aminek következtében, hogy a második fordulónál a szavazati arány alapvetően megváltozott annak javára, amit „kisebbségi rossznak” neveztek.

Következésképpen az első forduló szavazatait inkább egy fajta megintésnek tekinthetjük, az egész demokratikus politikai osztály figyelmeztetésének, a politikai rendszer és viselkedése megkérdőjelezésének, amelyet Molnár Gusztáv a *Provincia* utolsó, 7-es számában felemlített nevezett. Nem mondanám, hogy a múlt rendszer fél-nyugati lett volna, legalábbis igényeiben és a koszovói háborúban tanúsított hűségében nem volt az. A nyugatosodást, amely a változások célja volt, inkább a fél-balkániság ásta alá, a kezdeményezések kétértelműsége a fél-intézkedések politikájában. Az utolsó négy év politikájának fél-balkánisága miatt elmulasztottuk a nyugati irányba való belföldi elköteleződést. A fél-balkániság miatt jutott a Constantinescu-rendszer a fél-nyugatiság állapotába, és semmi esetre sem fordítva.

Mit tanulhatunk ebből? Akárcsak Traian Ștef, Caius Dobrescu, Molnár Gusztáv, Marius Cosmeanu, Szokoly Elek és Bakk Miklós én is hiszem, hogy újra kell gondolni és radikálisan újrafogalmazni a politikát és a politikai kínálatot. Mielőtt megnéznénk, hogyan lehetséges ez, szeretnék emlékeztetni arra, hogy mindaz, ami mostantól a román közéletben történi, döntő módon a november 26-i büntetés határozza meg. Románia parlamentjében a

második legfontosabb párt a PRM, s ez a tény alibiként szolgálhat a politikai, de a gazdasági reform lelassítására is, mert ezt a parlamenti jelenlétet a PDSR, de a többi demokratikus párt is a fekete macskával való zsarolásra használhatja. Ezt bármelyik percben és bármikor fel lehet mutatni igazolandó a reform (esetleges) lassabb ritmusát, és a politikai rendszer újragondolásának befagyását. A gazdasági reformok, mint mondtam, lelassulnak azoknak a társadalmi költségeknek megfelelően, amelyeket – mondhatják a PDSR korifeusai – a nagyromániaság javára elkönyvelnek. Valószínű, hogy a demokratikus ellenzék szembeszáll majd egy ilyen kezdeményezéssel és valamennyire a gazdasági reform gyorsítójaként működik majd. Egyszerűen nem biztos, hogy ugyanez történik, ha az RMDSZ fenntartja követeléseit, például az etnem kérdésében. Ebben az esetben a fekete macskát akár a parlament demokratikus ellenzékében levő partnerei, a PNL és a PD is elővehetik. Mi több, vehemensen, demagóg és nem demokratikus módon tárgyalják ezt abban az esetben, ha a politikai kínálat reformja a jelenlegi román politikai rendszer parlamenti pártjainak a politikai sakkjátszmájában elfoglalt helyét érintené. A *Provincia* oldalain főleg vitánk egy transznikus és regionalis alternatív politikai konstrukció szükségességéről okot szolgáltatna ilyen felforrósodott retorikára.

Ami engem illet, úgy találom, hasznos lenne egy ilyen nyilvános elkötelezettség projektje: a közös történelmi és kulturális értékeken alapuló transznikus szövetség nagyvonalú és a politikai fejlődést lehetővé tevő eszmény lehet, ha szem előtt tartunk néhány olyan korekciót, amely véleményem szerint bizonyos szempontból szorosan kapcsolódik a modernitást biztosító realista és kritikai vizsgálódás szükségességéhez. Mindenekelőtt, ez a politikai konstrukció (amelyben újra fellelhetők lennének egy regionalis szolidaritás gazdasági potenciállal rendelkező közös történelmi és kulturális értékei) regionalissal helyettesíthetné az általános nacionalizmust (és ennek nem kellene megtörténnie!). Azt hiszem a demokrácia számára ez elfogadhatatlan, nem sokára meggyünk, ha a románok és a magyarok közötti gyűlöletet felcseréljük az erdélyiek és a munténiaiak közti gyűlöletre. Nekem szemérem szerint egyik sem tetszik, bár (emberileg szólva) néha jön, hogy kiöntsem mérgemet ebben a kérdésben. Végig kellene tehát gondolni, hogyan lehetne demokratikusan gazdálkodni a mássággal. Másrészt, a

különbséget is végig kellene gondolni, és világosan meg kellene határozni. Ovidiu Pecican felhívta a figyelmet egy problémára, amelyet lehetetlen tagadnunk: (bizonyos értelemben homogenizáló) projektünk eltérhet a valóságtól, amit lelkesedésünkben nem vetünk észre. Íme egy példa: a Bánság hegyvidéki és síkvidéki részeinek politikai álláspontja az utóbbi években különbözött. Előbbiek ezekben az években, mintegy a régi struktúrába visszavonulva, közelebb álltak a PDSR-hez. Ez történt a kommunizmusra való ámenet pillanatában is, amikor itt erős fegyveres antikommunista ellenállás fejlődött ki. Akkor is elutasították az „újat”, az akkor rosszat, úgy ahogy az elmúlt évtizedben elutasították azt, ami haladónak számított. Furcsa módon azoknak a leszármazottjai, akik fegyverrel a kezükben harcoltak a kommunizmus ellen, most tömegesen arra szavaztak, amit, emlékeznek, kriptokommunizmusnak tartottunk. A magyarázat az, hogy ez a társadalom bizonyos homályos tradicionáliszmusra épül, amely szerint, ami volt, az jobb, mint ami van. Lehet, hogy ez a mentális valóság Máramarosban is tetten érhető, hiszen az ötvenes években itt is ugyanolyan ellenállás volt a hegyekben. Bárhol is van, mindaddig, amíg a közfelfogás szintjén Erdély, Moldva, Olténia, Dobruzsza vagy a Bánság, társadalmilag és történelmileg hagyományosan homogénként jelentkezik, nem engedhető meg a történelmi tartományok szintjén valamennyire is homogén szolidaritás hiányával magyarázható szubregionalis másság kizárólagos megközelítése.

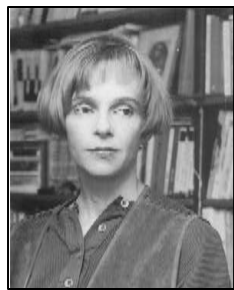
A legakutabb kérdés, amit mind közül fel kell tennünk az, hogy hogyan tudnánk elkerülni a nacionalizmust és a regionalis kizárólagosságot. Úgy gondolom, ezt nyitott megközelítéssel és a lehető leglátványosabb nyilvánosság kereteinek biztosításával tehetjük meg. A nyitott megközelítés lehetővé tenné, hogy elkerüljünk mindenfajta enklavizációt és kizárólagosságot, mert – tiszteletben tartva a regionalis másságot – ami érvényes Erdélyre, annak érvényesnek kell lennie Dobruzsára is. Ebből a szempontból érdekes lenne a Moldvaiak Pártja politikai konstrukció elemzése; tisztázunk kellene, mit is akarváltaképpen, és melyek azok a játékszabályok, amelyeket elfogadott. Nyilvánvaló, hogy ami egyeseknek megengedett, azt nem lehet megtiltani másoknak sem. Sokkal bonyolultabb a helyzet a *lehető leglátványosabb nyilvánosság keretei* illetően. Caius Dobrescu nagyon pontosan vázolta a

Provincia legutóbbi számában: a politikai üzenet kísérő állandó gyanakvás, a bizonyos hiperszemiotizáláson alapuló sorok közti olvasás nehezen legyőzhető akadály mindaddig, amíg az a szélsőséges politikai harcának legfőbb eszközeként lepleződik le. A hiperszemiotikai túlértelmezés arra hivatott, hogy a titokzatosság homályába burkolja a legbizalmasabb és legvilágosabb kezdeményezéseket, éppen azért, hogy megvédje magukat a kezdeményezőket és elidegenítse azokat a választókat, akik még mindig foglyai az alagsorokat, rejtekhelyeket és titkos találkozókat kereső és kitaláló Securitate évtizedek alatt kialakított képzetnek. Ilyen értelemben bármekkora is az átláthatóság, nem elegendő, mert az ultranacionalizmusnak létszüksége a maradásig. Mindazáltal a tisztességes és konkrét harc fegyvere nem lehet más, mint az átláthatóság (és ez a lap éppen ezért fontos; mi több, nélkül nem is tudnánk se gondolkodni, se bármit is tenni!); amihez még hozzá kell tenni a játékszabályok és a nyilvánossági keret szigorú leszövegzésének szükségességét. Csak sajnos itt felferül egy nagy akadály, amelyet véleményem szerint jelen pillanatban nehéz lenne meghaladni: arról van szó, amit Szokoly Elek haragosan „szent héhen”-nek nevezett (szintén a *Provincia* utolsó számában): az egységes nemzetállam alkotmányos szantagnájáról. Miért? Nagyon egyszerű: a nemzetiszintagma kizárja az etnikai sokféleséget, az egységes a regionalisat. Eltekintve attól, hogy ez utóbbit szakralizálták, hogy Románia történelme utólagos céljának tekintik a gond az, hogy a parlament, véleményem szerint, mostani felállításában, egyelőre legalábbis nem zárkózik fel az erre a mandátumra javasolt alkotmányreform szempontjából az európai alkotmányos normákhoz. Ebben a kérdésben a macskát az egész politikai mezőny zajosn mozgósítja majd. Ezzel nem akarok senkit lefegyverezni, és a hátsóajtós szoft-magatartást sem akarom erősíteni. Ellenkezőleg, Egyike lévén azoknak, akik Traian Șteff, Caius Dobrescuval, Smaranda Enacheval és Bányai Péterrel együtt (elnézést kérek azoktól, akiket nem említettem) elkeleztett politikát folytattunk az elmúlt, többé-kevésbé intézményesített politikai csődökben, tudom, mit beszélek. Vagy legalábbis hiszem ezt. De mindarról, amit hibáztunk és amit tettünk és amit javítottunk azért, hogy ez lehetséges legyen, valamelyik következő *Provincia*-számban kellene beszélnünk.

Fordította: HADHÁZY ZSUZSA

Sabina FATI

Hogyan lett Iliescu demokratikus megmentő

Az elnökválasztások eredményei a választások első fordulóját követően ismét kétértelmű, a volt Szovjetunió államaihoz közelálló övezetbe helyezte Romániát, amelyben a neokommunisták tisztára mosása érdekében kitalálnak egy népszerű, extravagáns, diktatatorikus tervekkel teli, a reformkommunisták által ellenőrzött vagy legalábbis ellenőrizhető szélsőjobb vezetőt. Kettőjük egymás mellé kerülésével a demokratikus világ és a hazai elkötelezett elitnek fal mellé állítják a nacionalista szélsőséget, a kommunista vezér pedig a gonosz farkasból a demokrácia megmentőjévé válik, akit a közvélemény legzordabb és legaktívabb hangadói támogatnak.

Ha Ion Iliescu valamelyik jobboldali jelölttel együtt került volna a második fordulóba, komolyan meg kellett volna harcolnia saját múltjával, és nemcsak a külföldi és bel-

földi sajtó tüzével szembesült volna, hanem az összecsapásokkal is a televízió egyes adásaiban, amelyekben nem tűnt volna fel kedvező színben. Iliescu, még azok számára is, akik csalódtak az utolsó évek kormányzásában, elsősorban a múltat képviselte volna.

Ezért a PDSR stratégiái a legnehezebb, de Ion Iliescu felemelkedése szempontjából a legbiztosabb utat választották. Körülbelül kétféleképpen az első forduló előtt, amikor a felmérések a biztos-első helyre tették Iliescut, szinte váratlanul emelkedni kezdett Vadim Tudor ázsója, körülbelül olyan arányban, amilyen arányban esett a Ion Iliescúé. A leggyorsabb és legkézenfekvőbb magyarázat az volt, hogy a televíziós adások előnyben részesítették a szélsőséges vezetőt, de az első forduló eredményei jóval a közvélemény-kutatások által megőszölték fölött voltak, amelyekhez képest Vadim jóformán megdupláztatta a rászavazók számát, messze maga mögött hagyva az első fordulóban a jobboldali jelöltjeit, szabad utat nyitva ezzel Ion Iliescunak Cotroceni felé.

Ion Iliescu pártja számára a hatalom teljes egészében való elnyerésének legbiztosabb stratégiája a PDSR vezetőjének Vadim

Tudor melletti részvétele volt az utolsó menetben. Ennek a stratégiának legnehezebb részét a kormánykoalíció pártjai valószínűleg meg, amelyek miután négy évig civakodtak kölcsönösen keresztbe téve egymásnak, nem egységesen jelentek meg a választók előtt. Van olyan gyanú, mely szerint ezeket a meg nem értéseket, amelyek a PNL és a PNȚCD közti testvérháborúban tetőzöttek, belülről a csausiszta Securitate kliensei táplálták, de a jobboldal egyetlen vezetője sem törődött Constantinescu elnök figyelmeztetésével, aki február végén megmondta, hogy az akkori koalíció a legfőbb ellenzék pártjának elkötelezett régi Securitate emberei ásták folyamatossan alá. A koalíció pártjának főnökei nem tudtak vagy nem akartak tanulni az államfő leckéjéből, az egyedüliből, aki elismerte, hogy „a régi politikai aktivisták osztálya és a régi szektorálisok” győzték le.

Sem a közvélemény, sem a politikai osztály nem vette túl komolyan Emil Constantinescu ilyen jellegű folyamatos kijelentéseit, amelyeket mindig a volt elnök elégedettségének és sikertelenségének szemlájára írtak. Mint ahogy ő maga is elismerte, Constantinescu és a demokratikus

erők megnyerték a választásokat, de nem tudták átvenni a hatalmat. Más szóval, a hatalom kantára azok kezében maradt, akik tudták, mit tegyenek vele közvetlenül a december utáni időszakban. És akik, lám, ez alkalommal, mint a demokrácia megmentőjét, visszahozták a hatalomra Iliescut és övét.

A választások második fordulóját követően látványos volt az első fordulóban Vadim Tudorra szavazók 16%-a a második fordulóban Ion Iliescúra szavazott, míg az ellenkező irányba való vándorlás, Iliescutól Vadim felé, csak 4%-os volt. Vagyis több mint 10%-a azoknak, akik az első fordulóban a szélsőséges vezetőt választották, a második fordulóban megdöntötték magukat és a PDSR elnökére szavaztak. Nehéz elhinni, hogy ebben az egyetlen csupán a hazárdozás játékszere szerepet és a riadóztatott információs médiák nyomása. Nem szabad figyelmen kívül hagyni azokat a tapasztalatokat és manipulációs technikákat, amelyeket Ion Iliescu pártja mandátumának hét éve alatt használt, mikor is utcai megmozdulásokat rendezett, bányászjárásokat rendelt meg, interetnikai konfliktusokat szervezett.

Fordította: HADHÁZY ZSUZSA

Caius DOBRESCU

Miért nem szabad értelmeznünk a legutóbbi választások eredményeit?

Nem hiszem, hogy teljesen releváns következtetéseket vonhatnánk le a választási eredmények biztos adataiból, illetve azokból a becslésekből, amelyeket a szavazati arányokról a közvélemény-kutatások rendelkezésünkre bocsátottak. Kétségtelenül, a neofasiszta vezér Vadim Tudor, valamint az általa vezetett – szintén neofasiszta – párt előretörése annak a jele, hogy Románia híres „stabilitása” – mely fő ütőkártyája volt minden eddigi tárgyaláson – sokkal, de sokkal törékenyebb, mint ahogy hinni szeretnénk. Következésképpen, az „egyensúlyi helyzetből távol levő” társadalmi és politikai rendszerben élünk, amelynek kockázatai is nagyobbak. Ebben a helyzetben a legveszélyesebb dolgok egyike az, ha meg vagyunk győződve arról, hogy pontosan értjük, mi történik. Minden eddigi diagnózis – például: „az ifjúság”, „a középkorú képzettséggel rendelkező fiatalok”, „a társadalmi nyomor és bizonytalanság”, „a politikai osztály”, „a nacionalizmus és az erdélyi románok komplexusai”, a két világháború közötti időszak „irracionalista kultuszait felélesztő értelmiségiek” vagy „az oktatási rendszer látszatreformja” a hibás – bár tartalmazhatja az igazság néhány elemét, mégis inkább az egyes elemzők intuíciójára alapoz, annak politikai prioritásait vagy ideológiai meggyőződéseit tükrözi. Az egyszerű, világos és pontos magyarázatok valószínűleg elkerülhetetlenek a politikai nyilvánosságban és a tömegtájékoztatásban, mivel e területek sajátossága megköveteli, hogy a szereplők e magyarázó sémák anesztéziás ismételtetésével mind a közönségben, a szavazópolgárokban, mind pedig önmagukban a helyzet ellenőrzésének érzését keltsék. Viszont a mi sajátos, *focus group*- illetve független *think tank*-helyzetünkben – úgy gondolom – megengedhetjük magunknak azt a luxust, hogy ne mímeljük: értjük, mi történik.

Persze, nem kívánok általánosítani. Könnyen meglehet, hogy a csoport egyes tagjai úgy érzik, meg tudják magyarázni a neofasizmus előretörésének jelenségét, és számomra lehetségesnek tűnik, hogy magyarázataik eredeti, az elérhető adatokból levont, de elfogadható konklúziók legyenek, esetleg munkahipotézisek, a jelenség leírását szolgáló, termékeny elméleti kiindulópontok. De fontosnak találom, hogy éljek szabadsággal, és ne vonjak le következtetéseket, csupán a figyelmet hívjam fel arra, hogy bár a megpezdülésnek abban az állapotában vagyunk, amelyben – mondjuk így – a következő „öt éves tervidőszak” reprezentációinak sémái születnek, hasznos lenne, ha képzelőerőnk és szenvedélyeinket választanánk a koherens, módszeres és analitikus végiggondolást lehetővé tevő eljárásokról. A választások eredményeit e szkeptikus nézőpontból kívánom áttekinteni, megelőlvén előbb három olyan kérdést, amely az eszmék romániai keletkezésének és nyilvános vitáinak általánosságára tartoznak, majd további kettőt, amelyek a *Provincia* vitáinak sajátos kontextusával kapcsolatosak.

Nézzük meg előbb a három általános kérdést:

A „fiatalok szavazatai” kapcsán kialakult vitának – melyet kezdetől fogva az empirikus adatok és értelmezések közti ellentét jellemzett (lásd az „egyetemisták” szélsőségesre való hajlandósága miatti aggodást, miközben a statisztikusok elsősorban a középiskolai végzettséggel rendelkező fiatalok nagyromániaszavazatairól beszéltek) – megvolt az a haszna, hogy ráirányította a figyelmet egy – amennyire „nyilvánvaló”, a nyilvános vitákban annyira elhallgatott – kérdésre: a fiatalok problémájára. E kérdés eddig sohasem haladta meg az eseti megnyilatkozások szintjét, nem ment túl a *brain-drain* miatt érzett lírai sirámokon (amelyekre például Emil Constantinescu specializálódott). Viszont amikor filozófus barátom, Cătălin Avramescu egy cikkében bebizonyította, hogy a románok „nyugdíjas”-pszichológiája a társadalombiztosítás számára biztosít órási erőforrásokat, és ezzel elsősorban a fiatalokat akadályozza meg brutálisan abban, hogy esélyeikkel a szabad és becsületes verseny tár-

ciának biztosítása) közt kialakult. Véleményem szerint meg kell szabadulnunk a „haladó ifjúság” mítoszától, mert csak így biztosíthatunk elényt a romániai fiataloknak arra, hogy alkalmazkodjanak a modern világhoz.

A neofasizmus előretörésének drámája – s erre, feltételezésünk szerint, az erdélyi fiatalok támogatásával került sor – egy másikkal egészül ki: nincs lehetőség párbeszédre azokkal, akik politikailag ezt az opciót képviselik. A „társadalmi dialógus” eszméjét egyes csoportok saját érdekükben fetisizálták, „kisajátították” és „privatizálták” – így történt a forradalom szimbolikus tökéjével és az állami iparral is –, és ezért nem eredményezett valódi kommunikációt. Ennek folytán a román fiatalok hajlanak arra, hogy a hatvanas évek nyugati „ellenkultúra”-modellje szerint kialakítsák a maguk párhuzamos világát, a maga mítoszaival, nyelvezetével, kódjaival és – nem utolsósorban – „kommunikálhatatlan” képzeletvilágával. A probléma az, hogy bár e a törté-

mert azok a fiatalok, akiket a csoportos viták (is) szocializálnak, nem könnyen dőlnek be a neofasizmus választási kampányának.

Amellett, hogy az értelmiségi csoportoknak ideológiai értelmezésektől mentesen, a mítikus perspektívák mellőzésével kell megérteniük e jelenségek dinamikáját, még egy dolgot tehetnek: követelhetik az intézmények alapító elveik szerinti működését. A választási eredmények többé-kevésbé árnyalt, kézenfekvő értelmezésén túl az tény, hogy a Nagyrománia Párt nyilvánvalóan alkotmányellenes, megszegi azt az előírást, amely szerint Romániában nem működhetnek olyan pártok, amelyek etnikai gyűlöletet szítanak. Ezért számomra nyilvánvaló, hogy a PRM elleni küzdelmet jogi eszközökkel kell megvívni. Erkölcsi kötelességünk nyilvánosan támogatni a part, amelyet a parlamentbe bejutott neofasiszták törvényen kívül helyezése érdekében indítottak, s ennek számottevő európai visszhangja is lenne. Természetesen

Provincia fejlődése szempontjából releváns:

Az elnökválasztás két fordulójára között csoportunk tagjai közt olyan nézeteltérések támadtak, amelyek – paradox módon – a transznetikus párt megalakításához szolgáltattak újabb érvet. Hogy pontosan elmagyarázzam olvasóinknak: még a november 26-i eredmények ismertté válása előtt a *Provincia* elektronikus levelezési listával összekapcsolt tagjai között élénk vita bontakozott ki arról, hogy mi a teendő egy esetleges Ilescu–Vadim Tudor második forduló esetén. Kezdeményezés született olyan közös dokumentum megfogalmazására, amely nyilvánosan elutasította volna a minden szempontból elfogadhatatlan alternatívákat, és szóba került a „választások bojkottálása”. Ezzel szemben fogalmazódott meg a „kisebbségi rossz” elmélete (amelyet jómagam is támogattam). A vita, véleményem szerint, optimizmusra ad okot: a két „tábor” nem életkori vagy – ami még fontosabb – etnikai kritérium alapján alakult ki. Spontán és természetes módon, magyarok és románok egyaránt kerültek a „barikád” mindkét oldalára, ami azt bizonyítja, hogy *lehetőleg* a transznetikus értelmiségi és politikai kommunikáció!

Vadim Tudor meglepő erdélyi és bán-sági eredményeit nem szabad okoskodó magyarázatokkal körítünk, odáig elmenően, hogy még ezek az eredmények is a középeurópai típusú politikai kultúra felsőbbrendűségét bizonyítják. De azt sem kellene hagynunk, hogy a decentralizáció és a regionalizmus egyszerű eszméit aknázzák alá velük. Véleményem szerint ezeknek az eredményeknek arra kell készíteniük bennünket, hogy újr gondoljuk elveinket és attitűdjeinket. Nagy hiba lenne, ha a „transzszilvanizmus”-t túlbecsülnénk, és a közigazgatási decentralizáció egyetlen érvévé tennénk. A regionális autonómia mellett most az a veszély is szól, amelyet minden józan polgárnak érzékelnie kell, és pedig: sorsa egy felelőtlenül tekintélyelvű vezető kezébe kerülhet, aki – elvben – egy egész hipercentralizált államhatalom eszköztárát is felhasználhatja ellene. Egy ilyen veszély előtt a helyi és regionális hatóságok erős középztársaság megeremtetése jelentheti a személyi szabadság és biztonság nagyon is szükséges garanciáit. Másrészt azonban ezekből az eredményekből azt is ki kell olvasnunk, hogy az „omerta” típusú klánok (hogy Ovidiu Pecican találó kifejezését idézzem) törvényeinek kultúrájába zárt erdélyi románok sohasem lesznek a mi oldalunkon, miközben mindazok, akik a Kárpátokon túli tartományokban egy liberális típusú politikai kultúrát képviselnek (és nincsenek kevesen), a mi természetes szövetségeseink. Úgy vélem, a *Provincia* ak „...deprovincializálódnia” kellene, vagyis a decentralizációról kialakult dialógust ki kellene terjesztenie az egész országra. Olyan vitafórum-má kellene válnia, amelyben minden – e terv iránt fogékony – értelmiségi részt vehetne, és arra kellene összpontosítania, hogy bebizonyítsa: a devolúció eszméje nemcsak Erdély, hanem egész Romániaszámára hasznos.

Fordította: BAKK Miklós

A *Secolul XX.* folyóirat Bukaresttel foglalkozó számának illusztrációja

sadalmában éljenek, akkor egy felháborított idősebb olvasó válaszában szükségesnek tartotta, hogy barátom (véleményem szerint józan) érveit a nyugdíjasok fizikai kiirtásának intencióival vádolja meg!!! Most meghaladhatjuk a román társadalom e lényeges problémájának primitív tárgyalási szintjét. Úgy gondolom, komoly lehetőségek nyílnak a mentalitás, a szocializációs módok és színtek, a munkaerőpiac dinamikája, a politikai kultúra, az „ifjúság” identitása alakulásának kutatására – olyan kutatásokra, amelyek nélkülözhetetlenek a hosszabb távra végiggondolt, „eurokonform” eszméket és attitűdöket gerjesztő, megalapozott politikákhoz. Ha most gyorsan levonnánk a következtetéseket arról, hogy milyenek a „fiatalok”, akkor elvesztenénk minden esélyünket arra, hogy megértsük: 1. valójában nem sokat tudunk róluk, és 2. nem szükségesszerű az a spontán társítás, amely a politikai közösség *legújabb* tagjai és a közbeszédben feltűnő *legújabb* eszmék (a diszkrimináció összes formáinak elutasítása, az egyéni, valamint más jellegű – helyi és regionális – autonómiák garan-

nemi „ellenkultúra” nagyhatású művészi alkotásokat, sőt, filozófiai eszméket is kitermelt, ugyanakkor egy agresszív, radikális, ellenőrizhetetlen és mindenféle túlzásra (nem utolsósorban: terrorizmusra) hajló szellemiséget is megteremtett. Ezenkívül, ha a *Flower Power*-nemzedék üzenete – legalábbis elméletileg – az erőszak- és rasszizmussellenesség, az antinacionalizmus volt, a Romániában most, 2000-ben kibontakozó pop-kultúra (nem tudnám megmondani, mennyire átfogó, „globális” jelenségről van szó) meglehetősen fogékony az előbbiekkal ellentétes üzenetek megfogalmazására is. Ahogy a nyugati társadalmak nyitottá váltak, s a párbeszédet megfelelő módon tematizálták és intézményesítették – átalakítván a viták megoldásának folyamatos gyakorlatává és az egész – óvodával kezdődő – oktatási rendszer céljává, a történelmi ellenkultúra perverz, anómikus hatásai rögtön eltűntek. Ezért tűnik számomra fontosnak, hogy észrevegyük, társadalmunkban nincs meg a racionális párbeszéd tere, és hogy elgondolkozzunk azon, miként tudnánk e hiányt pótolni,

nincs erre precedens, illetve ha van, nem éppen bátorító: lásd a német NPD jogi szankcionálásának állandó huzavonáját. De véleményem szerint arra kell gondolnunk, hogy európai szinten is számottevő hozzájárulásunk lenne a demokrácia megerősödéséhez, ha a PRM-t bírói ítélettel alkotmányellenes pártnak nyilvánítanák. Úgy vélem, a nyugati világnak is támogatnia kellene egy ilyen kezdeményezést, mivel van némi felelőssége a Vadim-jelenség kialakulásában. Ha a demokrácia nevében eltűród a neofasiszta huligánokat (és az Európai Unió legtöbb országában ezt teszik), akkor az azt jelenti, hogy – elvben – elfogadod, akár kormányra is kerülhetnek. Ami azt jelenti, hogy Románia (akárcsak Ausztria korábban) az európai demokráciák – a demokrácia ellenségeivel szembeni – engedékenységének következményeit viseli. Persze, Vadim Tudor csaiszista típusú termék, de nem szegődött-e Jean-Marie Le Pen mellé?

Ez lett volna a három „általános” kérdés, amelyet fel kívántam vetni. Most következzen az a kettő, amely a

V á l a s z t á s o k

BAKK Miklós

Rejtett regionalitás

A november 26-án veszélybe került román demokrácia december 10-én (az Emberi Jogok Napján, advent második vasárnapján) megmenekült. A demokrácia érdekében „erkölcsi önmegtartóztatást” vállaló értelmiségiek most alighanem a *mi is történt* kérdésével vívódnak, illetve – a diagnózis birtokában – a *hogyan tovább* precíz kérdéseit próbálják megfogalmazni.

A veszélybe sodort, majd megmentett román demokrácia látványa mindenekelőtt azt tette nyilvánvalóvá, hogy a politikai rendszer egésze, s azon belül a pártrendszer mély válságban van. Az alábbiakban a válság természetrajzához s a rendszer változásának lehetséges irányaihoz fűznék néhány megjegyzést.

I. Egyértelművé vált, hogy a rendszerváltás óta eltelt tizenegy év alatt – négy parlamenti választás (1990, 1992, 1996 és 2000) nyomán – a pártok társadalmi beágyazódottsága még mindig minimális. Így van ez Közép-Kelet-Európa legtöbb országában, bár az arányok tekintetében biztosan van némi különbség. Az, hogy Románia esetében a beágyazódottság rendkívül csekély mértéke mit eredményezhet, csak most vált

igazán láthatóvá. Székely István vetette fel, hogy érdemes lenne megvizsgálni az egyes pártok esetében a törzsszavazói kör és az úgynevezett „vándorló szavazatok” mennyisége közötti meglehetősen nagy különbséget. Legtöbb párt esetében olyan nagy ez a különbség a „vándorló szavazatok” javára, hogy a létező minimális társadalmi beágyazódottságot is láthatatlanná tette. A Demokrata Konvenció 1996 és 2000 közötti pályáit jól példázta ez. A Konvenció összeomlásából lényegében az olvasható ki, hogy a polgári értékek társadalmi szigetei nem kapcsolódtak össze egy törzsszavazói bázisba, jöllehet ennek látszatára (az 1996-os „változás/schimbarea”-stratégia révén nyert nagy – „vándorló” – szavazattömegre) a konvenció elitje viszonylag sokáig építhetett. Azonban éppen látszat, a jobboldali szavazók számának és hűségének a túlbecsülése bizonyult fatálisnak a Parasztpárt ama döntésében, amellyel az 5 százalékos választási küszöb bevezetését szorgalmazta. (Ehhez természetesen megkapta az RMDSZ segítségét, amely – egyrészt – a szélsőségek parlamentből való kiszorításához, másrészt pedig a belső ellenzék kiválási kísérleteinek megakadályozásához gondolta alkalmazni a választójogi módosítást, és a PDSR-ét is, amely akkor posztkommunista-baloldali nagypárti-gyűjtőpárt szerepét kívánta a küszöb segítségével konszolidálni.)

A törzsszavazói bázis gyengeségét illetve hiányát két kisebb párt a „vándorló szavaza-

tok” folyamatos begyűjtésének sajátos taktikájával kívánta pótolni. Erre a modellt a Demokrata Párt „dolgozta ki” 1997 derekán, amikor *Ciorbea* megbuktatása érdekében a koalíció belüli ellenzék szerepét kezdte játszani. Hogy ez lehetséges volt, az éppen a fentebb vázolt „kialakulatlan-ságokkal” magyarázható (nyilván, számos történelmi-kulturális érv is felhozható magyarázatként), a lényeg azonban az, hogy a PD ezáltal – egyrészt – használhatta a kormányzati szereppel járó erőforrásokat, másrészt pedig begyűjthette a kormánnyal szembeni elégedetlenség politikai hozadékát, egyszóval az elégedetlenek „vándorszavazatait”. Számos közvéleménykutatás igazolta, hogy a PD szavazói tábora a leginkább „nyitott” és ezért a leginstabilabb is.

De sikeresen átvette és alkalmazta a PD-modellt az idén a Nemzeti Liberális Párt is, amely jó érzékkel ismerte fel, hogy a Konvencióból való kitörésének ez az egyetlen lehetséges útja: a hatalomban való ellenzék viselkedés. Ezzel sikerült jelentős támogatottságra szert tennie; és számára a kérdés ma az, hogyan stabilizálja szavazói bázisát.

2. A román pártrendszerben jelenleg két párt van, amely viszonylag biztos társadalmi beágyazódottságot mutathat fel: a Társadalmi Demokrácia Pártja és az RMDSZ. A Társadalmi Demokrácia Pártjának szegmentális társadalmi háttérrel gyakorlatilag már 1992-ben láthatóvá vált. Szavazóiról már akkor elmondhattuk, hogy inkább régatiak, mint erdélyiek, inkább falusiak, mint városiak, inkább alacsonyabb képzettségűek, mint magasan kvalifikáltak. Egyszóval: törzsszavazói bázisát a modernizációból kimaradt örómániai választók al-

kotják, s e bázishoz politikai-gazdasági konjunktúrák nyomán más („vándor”) szavazók is csapódnak. Ma, három választás (1992, 1996, 2000) adatainak birtokában elmondhatjuk, hogy a PDSR a román társadalom egyik nagyon fontos, történetileg kialakult törésvonalának szegmentális kifejezője, és e jellegét támogatottságának minden változása ellenére megőrizte.

A másik biztos szavazói bázissal rendelkező párt az RMDSZ. Etnikai pártként a romániai társadalom egy másik történelmi megosztottságára utal. Az RMDSZ és szavazói bázisa közötti viszony azonban eltér a PDSR és törzsszavazói közti viszonytól: az RMDSZ ugyanis nemcsak kifejeződése egy szegmentális társadalmi valóságnak, hanem szervezi is azt, mégpedig az oszloptársadalmakról szóló irodalomból ismert módon.

A két számottevő törzsszavazói bázissal rendelkező pártról máris kijelenthetjük, hogy regionális jellegű pártok. Aláhúzó, nemregionális pártok, csak regionális jellegűek. Bár törzsszavazóik egy regionális társadalom részét alkotják, igazán regionális párttá akkor válnának, ha programjaik vezérfonalává régiók érdekeinek képviseletévé tennék. Ez viszont nem áll fenn, jöllehet, azt sem mondhatjuk, hogy e két párt programjában egyáltalán nem szerepel törzsszavazóik régiójának képviselete. Az RMDSZ esetében az ideji választási kampány ezt nyilvánvalóvá tette: az „Erdélyben a jövő!” választási jelszava az RMDSZ-program erdélyi regionális érdekekről szóló fejezetét tolta előtérbe.

Azonban paradox módon a PDSR is képvisel egyfajta regionális érdeket: centralizmusa ugyanis olyan öröklött program, amely nem csupán a kommunizmus korszakába, ha-

nem a két világháború közötti időszakba nyúlik vissza, s a Regát érdekeit szolgálta már 1918 óta.

3. A szavazói bázisa alapján fentebb leírt négy párt alkotja az új román pártrendszer meghatározó részét. Az ötödik pártról, az elnökválasztás kapcsán előtérbe került Nagyrománia Pártról most nem írok, mivel jóval kevésbé tartom meghatározónak, mint ahogy az november 26-a és december 10-e között történt. Bár szélsőséges pártként minden bizonnyal fennmarad, sorsát a másik négy által alakított rendszer határozza meg, s nem az a vezérdinamika, amelynek látványosságát nyomon követhetjük az elmúlt hetekben.

A négy meghatározó párt által kialakított rendszer jövője nagymértékben attól függ, hogy a két biztos törzsszavazói háttérrel rendelkező párt mellett mi történik a másik kettővel. Az RMDSZ és a PDSR által létrehozott, rejtett regionális polarizáltságot igazán dinamikusá azonban egy újabb regionális párt megjelenése tenné. A *Provincia* hasábjain egy transznetikus párt szükségességéről és realizálásáról elkezdődött vita ezért éppen most, ebben az új politikai erőterben válik igazán aktuálissá. Mert éppen egy Erdélyben létrejövő, transznetikus, ideológiai arculatát tekintve konzervatív-liberális párt lenne az, amely – egyrészt – közvetítő elem lehetne az RMDSZ etnikai-regionális programja és az erdélyi társadalom egésze között, másrészt pedig helyreállítaná a pártrendszer bal-jobb-egyensúlyát.

¹ Ld. *A közöny veszélye*, interjú Székely István politológussal. In: *Kronika*, 2000. dec. 7.
² Ld. *Enyedi Zsolt: Politika a keresztjegyében*. Osiris Kiadó, Budapest, 1998.

ÁGOSTON Vilmos

Összefogás Romániáért!

Most, amikor a szonantil szemlélet szélsőséges formája, a faji előítélet és gyűlölet járja diadalmát Romániában, amikor egy kézfogásnyira tőlünk, embertársaink úgy próbálnak menekülni saját nyomorúságuk, politikai kiábrándultságuk, összeomlott mítoszok és alternatíva nélküliségük elől, hogy más nemzetek, etnikumok kiközösítésével, a diszkrimináció bűnével növelik vesztérekéik súlyát, azt remélik, hogy a kizárólagosság, társadalmi irigység és más népek elleni uszítás meg hozza nekik a *szociális igazságot, nemzeti gazdagságot és gyermek boldogságot*, igen fontos, hogy ezekben a szomorú években a szomszédos országok és a távoliak egyaránt felkészüljenek a jövőre:

Ne bojkottálják Romániát!

Bár a 2000. november 26-i romániai választások eredménye alapvetően Nyugat-ellenes, a többség megunta az ígéretést, halogatást, fellázadt a rákényszerített másodrangú európaiság tudata és a növekvő elszegényedés ellen, és ehhez képest az elnökválasztás második fordulójára sem adott új alternatívát a szavazóknak, mégsem lenne üdvös, ha a világ jobb érzésű emberei elfordulnának Romániától.

Nem azt mondom, hogy a 17 millió szavazati jogú állampolgárból 4 milliónál többen nem ugyanazt az *Iliescut* választották elnökükké, akik a marosvásárhelyi pogrommal, Bukarest kétszeri szétverésével gyantúsítottak. Az elmúlt években úgy tartották számon, mint aki a nyugati integráció helyett a keleti tömbhöz való csatlakozás híve, akadályozta a gazdasági átalakulást, halogatta az elkobzott tulajdon visszatérítését, továbbra is fenntartotta a vállalat-

kon belüli munkanélküliséget, mindezzel növelte az államháztartási hiányt, lefékezte a privatizációt, egyszóval az 1990-96-ig tartó, a jövő évtizedekre kiható román integrációs lemaradás egyik fő okozója volt. A keleti tömbhöz húzó szemléletének tetszett a nyugati vízumkénszer, nem sietette a NATO-hoz való csatlakozást, és Románia egyre távolodott az Európai Unió célkitűzéseitől. Rádásul közismert mind az ő, mind az *Adrian Năstase* magyar- és más kisebbségek ellen folytatott évtizedes, populista retorikája.

Nem azt mondom, hogy a több mint 3 millió szavazó nem az idegengyűlölet, a zsidók nélküli antiszemitizmus, a neofasizmus, a karóba húzó, a Dracula és Tepeş-féle rendcsináló, halállal büntető híveként állt volna a „megboldogult” udvari költője, C. V. Tudor mellé.

Nem azt mondom, hogy több mint 5 millió szavazó nem ült otthon és rágta a tökmagot, miközben nézte a *milliárdáros leletszjátékot* a tévében. És annyira beleélt magát a milliós utáni vágyakozásba, hogy nem ment el szavazni. – *Ugyan, kérem, hatalmi porbintás a szavazás, meg minden! Csakis arra jó – gondolták – hogy egyeseknek „odafont” ismét legyen állása, kenyere, néhány milliós autója. Aztán újból kell szavazni és jön a következő, mert annak is kell a jó állás, a jó kenyér, a jó autó. Illetve, egy idő óta mindig ugyanazoknak kell. Hagyjanak minket békén – gondolták –, hiszen nekünk úgyis csak a tökmag jut, a Bingó és a latin-amerikai szappanopera. Posztmodern tökmagrágók lettünk egy premodern Romániában. Az új politgazd. majfitt ügysem tudjuk megállítani, a törvényhozás, büntetés, végrehajtás, mind az ő kezében van, akkor minek szavazni? Mit tehetünk, uram, ha nincs, akire szavazni? Itt mindenkit lejáratnak. – Mondják, és arra gondolnak, a tévé előtt legalább demokratikus álmok nyílnak: bárki lehet milliárdos. Hogy ez is csak egy újabb szemfényvesztés? Reklámfogás, nézettségi mutató és újabb bevétel, egyesek-*

nek? Lehet, de legalább kellemes. Jó tudni, hogy van a világon valami, amihez nem eleve hátrányos helyzetből fognak hozzá, hiszen mindenki egyenlő eséllyel bingózhat. Hát nem mentek el szavazni.

Úgy vélem, Mircea Boarinak van igaza, aki az erdélyi román-magyar *Provincia*-ban az elnökválasztás első fordulóját után elmondta, feltehetően nem lehet eldönteni, létezik-e egyáltalán „kisebbsi rossz”, olyan akire feltétlenül szavazni kell a második fordulóban.

Nem mondom azt, hogy az elkövetkező évek romániai parlamenti diskurzusa (ehből a szempontból mindegy, hogy Iliescu vagy Tudor került-e az elnöki székbe) nem lesz káros hatással a magyarországi parlamenti és választási vitákra, és nem nyújt majd mentőövet a magyar szonantil híveinek, hogy a vér, a faj, az ősi földről szóló szövegekkel próbálják növelni szavazó táborukat. A „visszacsalásról” szónoklóknak jusson majd eszükbe: vajon, mihez kezdenénk a netán „visszacsalott területek” több milliós, zsidót és magyart gyűlölő vokzával a magyar parlamentben?!

Nem azt mondom, hogy a romániai magyarok érdekképviselete és az ottani liberális románok vagy jobbközép pártok nem hibásak abban, hogy félreismerték a veszélyt és nem állítottak közös jelöltet, sőt pezsgővel ünnepelték a választások első fordulóját: ami még torhoz sem illik. Ügyes aláírásgyűjtők járták a „magyar” lelkek vásárát, hogy *Gogol* mintájára bezabonnyítsák, nekik is van birtokuk, szavazótáboruk, nekik is jár egy darab kenyér, pecsenye, jó autó, és a romániai magyar választókban azt a látszatot keltették, mintha csak rajtuk múlna, akár csak a Bingó vagy egy aláírás, hogy Magyarország befogadja őket vagy sem. Cserébe mindössze annyit kértek tőlük, hogy – a németországi és izraeli gyakorlattal szemben – írják ugyan alá, de ne települjenek át Magyarországra és ne tartózkodjanak itt huzamosabb ideig. Amikor mindez egyértelművé válik, esetleg elkezdődnek Romániában az etnikai pog-

romok, na meg az is nyilvánvalóvá lesz, hogy az új romániai kormány sem óhajtja megoldani az ottaniak oktatási és nyelvhasználati kérdését, hatálytalanítja a korábban hozott, erre vonatkozó kormányhatározatokat, akkor felkészülhetünk a jövőre: az újabb magyar reményvesztés, menekülés időszakára.

Én azt sem mondom, hogy a jövőben az ország biztonságos lesz a befektetők, az odautazó magyarországi, izraeli vagy bárhonnan származó turisták számára, és hogy gördülékenyen haladnak majd a Nemzetközi Valutaalappal és a Világbankkal, illetve más nemzetközi intézményekkel való tárgyalások, sőt azt sem, hogy az ígéretők egyáltalán megtartják ígéreteiket.

Persze, nem azt mondom, hogy ölelje Nyugat keblére a demagóg szonantil híveit, az antiszemitékat, és tegyen úgy, mintha nem lenne semmi gondja velük. Nem azt mondom, hogy tapsoljunk az elkövetkező bármely rossz opciónak, és nemzetközi szinten elhiggyük majd az „építjük a kapitalizmus”-szerű új típusú képmutatást. Nem azt mondom, hogy a szokásos sikerdiplomáciai beiktató körutakon, amikor majd mindent megígér az új hatalom, hogy szabadkezvet kaphasson a belső tökmagrágáshoz és a polit.-gazd. maffia átszínézéséhez, a tényfeltároló riportok helyett nyilatkozatokra építő média és a nyugati politikusok tábora elhitesse-elhiggye azt, amit mindenki szívesen hall.

Mindössze azt mondom, hogy máris sürgető *segélykiáltást* hallunk a szomszédoktól segíteni menjünk oda, ne rombolni. Elsősorban a *civilis* és a *parlamenten kívüli szervezeteket*, a magán szociális intézményeket, a népkonyhák felállítását kell támogatni. Rájuk sokkal nagyobb súly nehezedik majd a jövőben, mint gondolnánk. A legfontosabb: a *segélyt nem szabad faji-, vallási- vagy etnikai alapon nyújtani*.

A magyar szavazó polgárok *ne támogatásuk semmilyen megszorító vádmintézkedés* bevezetését, hanem segítsék a több mint 2500 magyar-román egyes vállalatot határon átvelő működésében, mert e kisvállalkozók jövő-építő tevékenysége, a kényszer nélküli többnyelvűség, az előítélet-mentes kapcsolatrendszer a spontán multikulturalizmus záloga.

Tartsuk tiszteltetben az ártatlanság vélelmét, a maffia-keresést ne a határon folytassuk, hanem *forduljunk bizalommal* az idelátogató romániai turisták, üzletemberek felé. A maffia ügysem a határon ácsorog, hanem a budapesti Dunakorzón.

Lássuk be, hogy a XX. század két nagy társadalom-rendező elmélete, a *kommunizmus* és a *nemzeti szocializmus*, de annak minden neo-, illetve *szonantil* változata is az emberiség ellen elkövetett bűnökhöz vezetett. A XXI. században új utat, új megoldást kell keresni az alapvető gondok megoldására Európának ebben a térségében. *Emnek egyik lehetősége, a különböző etnikai bezárkózással szembe forduló új, transznetikus, európai regionalitásra épülő szervezetek létrehozása és támogatása*.

Románia esetleges bojkottja nem hogy gyengítene, inkább növelné a diktatúra esélyeit. Sem *Hilbert*, sem *Sztálint*, de még *Ceausescu*, *Husszeint*, vagy *Milosevic* híveit sem tántorította el a bojkotttól a meggyőződésük, hogy ők nem a szenvedést osztó, hanem az igazságtalan kizárást *el-szenvedő* felek. Ne okozunk nagyobb nyomorúságot a kiszolgáltatottaknak azzal, hogy lezárjuk a határt, felfüggesztjük a kapcsolatokat, bojkottáljuk a gazdaságot, kimerítjük élelmiszer- és energia-tartalékait. Az ottaniak biztosan emlékeznek még a páros- és páratlan rendszámú benzinhányos vasárnapokra, a téli fagyos reggelekre, amikor hosszú sorokban ácsorogtak az aranykorszak üzletei előtt „Adidas-csirkeláb”-ra várva.

Segítsük Romániát, hogy a román nép visszatárljon a gyanakvástól, idegenfélelmetől mentes, együttérző, akadály-leszülő, kiemelkedő értelmiségi színvonalú világba és szeretetre méltó lényébe. Segítsük a román népet, hogy elviselje az önmaga fölé választott hatalmi önkényt, elviselje saját, a koldusok, az elszaporodott kóbor kutyak, az állásnélküli férfiak és nők, a kilátástalan, jövőképtől megfosztott, kivándorlásra készülő fiatalok országát.

Gondoljuk meg: mindössze négy évről van szó. Vagy még annál is kevesebbről.

Segítsünk, hogy legyen még demokrati-

kus választás Romániában!
Budapest, 2000. december 4.

Gabriel ANDREESCU

Egy pro-európai párt

William Totokot idézem, aki a maga idején a *Deutschlandfunk* országos rádióadó 2000. november 27-i megállapítását idézte:

„Mostantól kezdve Romániában semmi sem lesz úgy, mint eddig volt”. De november 27-ének Romániája különbözik november 26-a Romániájától abban az értelemben, hogy különbözünk mi, megváltozott megértésünk azzal szemben, ami körülvesz. Tisztán látjuk, majdnem magától értetődő volt, hogy a román társadalom olyan legyen, amilyenek a szavazás mutatja. Egy vulgáris, agresszív és egyszerűsítő sajtóval, egy felelőtlen politikai osztállyal, a korrupciónak azzal a fokával, amely megmételvez minden szakmai s nem kevésbé minden alakító kategóriát – tanárok, papok stb. –, olyan intézményekkel, amelyek a szervezett bűnözés valóságos eszközeivé váltak – lásd a csen-

dőrség és a vámország nagy főnökeinek magatartását – magától értetődő volt, hogy az emberek, különösen a fiatal generáció, bedőljenek az úgynevezett „igazságtévő” Corneliu Vadim Tudor és a hozzá hasonló demagóg, populista és ultraszélsőséges beszédeinek.

De a november 26-i választás legfontosabb következtetései (természetesen a választói opciók előzetes történetének összefüggésében) véleményem szerint a következők:

- a lakosság nagy része negatívan szavaz, mert nem talál egyetlen olyan pártot sem, amely erkölcsi és pszichológiai komfortot kínálna neki;
- hatalmas igazságtévő szomszja van, s azon a ponton áll, hogy legyőzi a társadalmi bizonytalanságtól való félelmét;
- hajlandó egész valójában átmenni a politikai paletta egyik oldaláról a másikra, ha egy új jelzés magára vonja a figyelmét és meggyőzi;
- jelentős arányban tartózkodik a szavazástól, nem mintha közömbös lenne – lásd az eredmények és a felmérések közötti alapvető különbséget: a jelenléte –,

hanem mert nem tud azonosulni egyetlen politikai alakulattal sem.

A mostani választások kiáltó módon meghazudtolják egy „elemző” két évvel ezelőtti hipotézisét, mely szerint a politikai piac „telítve” lenne. Másrészt a megjelenő alakulatok özöne, mint például Radu Vasile vagy Viorel Lis pártja – vagy közvetlenül a választások után az újságokban vastag betűsen Ticu Dumitrescu neve fölé írt Új Demokratikus Ellenzék alakulata – azt mutatja, hogy milyen felzárkózott és nevelődött lehet válaszolni erre az igényre.

Mennyi képzelőereje lesz az életnek? Mivel az életet mindenki javaslata alakítja, én is megtenném a magamét kijelentve, hogy jó lenne, ha az új politikai szervezetek nem a semmiből indulnának, hanem a „megnyert tőkéből”, amely a mai folyékony és meglehetősen gyanús világban az önzonosság egyetlen próbája. Hány ismertebb személyiségnek sikerült vajon makulátlanul tisztán megőriznie önmagát a közéletben tevékenykedő alakulatok és vezetőik nyomortűs kompromisszumaitól? Néhányuknak sikerült.

Nevük alatt megalakulhatna egy párt, amely az érdekelt európai akaratát fejezné ki, az eszközök kompetenciáját és azt az intézményes képességet, hogy a szervezetek számára olyannyira ellenséges közegben működjenek, mint Románia.

Az ilyen kezdeményezések azonban könnyen elveszthetik az opportunitást. Valós veszélyt jelentene az alakulat „kihirdetéssel” való megalakítása. Egy működőképes párt nem csupán tagjainak egy eszméhez való hűségét kell biztosítsa, hanem azokhoz a részletekhez való hűségét is, amelyek e körül az eszme körül jelentkeznek. Nem a demokráciáért, hanem azért a bizonyos módért, ahogy a demokráciát elgondolják; nem a reformért, hanem a reform bizonyos módon való meghatározásáért. Egy politikai alakulat perspektíváinak és célkitűzéseinek pontos meghatározása még a tagok tömeges csatlakozása előtt szükséges – a „valamiért” és nem a „valami mellé” való csatlakozás.

Az intézményes konstrukcióhoz tartozik a belső demokrácia és a pártfegyelme egy időben történő megvalósítása. Nem követelhetjük fegyelmet anélkül, hogy ne

biztosítsd a belső megnyilvánulási teret, mint ahogy a pártdemokrácia megvalósítása is kötelezővé teszi a játékszabályok betartását. A jogszerűség, szakszerűség alapvető követelményeihez forduló párt – s ez a jövő alakulatának alapja – szigorúan megköveteli a tagok szelektálását.

De azt hiszem, egy polgári alakulat párttá való alakulásának legnagyobb veszélye annak regionalizálódása. Egy ilyen törekvés bátorítása, miközben az ország többi tartományában nincsenek regionális mozgalmak – a Moldvaiak Pártja feloszlott, mert annyira kötődött saját vezetőjéhez, Munteniánban szó sincs semmilyen pártról – már a kezdet kezdetén elszigetelné a kezdeményezést. Mennyit számíthat egy pár százalékos alakulat, ha a politikai életet 70%-ban a PDSR és a PRM uralja, amelyek – ahogy *Mohár Gusztáv* mondja – a közlekedő edények törvénye alapján működnek? Hogy országos támogatottságú párt legyen, magadévá kell tenned a nagy országos feladatokat. Ma a támogatás, amint a választások bebizonyították, a többségi akaratnak egy tisztességes társadalom eszméje körüli felhalmozódásából áll. Sem a többség, sem a társadalmi tisztesség nem ragadható meg az ország egyik sarkából, bármilyen is az a sark és bármennyire is „pro-európai”.

Fordította: HADHÁZY ZSUZSA

Marius COSMEANU

Rolex sed lex

A román demokrácia elvetélése az elnöki választás második fordulójában, még egyszer bebizonyította, milyen messze állunk attól, hogy végre-valahára kigyógyuljunk durva kommunista mentalitásunkból. Az *Állatfarm*, az *1984* vagy *A színész és a vadak* – mint láttuk – még mindig időszzerű filmek, és a hazai kiadású *homo sovieticus* éppen olyan elevenen él, mint tíz évvel ezelőtt. Pontosan: nem érték egyet azokkal, akik úgy vélik, hogy e fent említettek közé oda kell sorolnunk a fiatalokat is. Nem hiszem, hogy az „egy 2 és három 0” év „tökös gyermekei” (*ben-gos*) – ahogy ezt egy sikeres sláger címe hirdeti (*bu.g. maffia*) –, akiket annyira ócsárolt és csepült a sajtó, ilyen könnyen vádolhatók, mi több, áldozattá tehetőek lennének. (Utóvégre jó részük Theodor *Stolojanra* adta voksát.) Inkább hiszem, hogy logikus, ha egy társadalomban, amelyben – a hiteltel erkölcsi támpontok hiányában – egyre nagyobb azoknak a száma, akik megelégtettek a politikai színpad viszásságait és végső soron ennek a mindennapi élet területén megmutató „eredményeit”, a fiatalok legyenek a legtürelmetlenebbek. Azt hiszem, ez magyarázza néhányuk jobb híján szavazatát is. Különben a mai fiatal generáció szabadságérzése, az életkorra jellemző anarchista hangsúlyokat is beleértve, fejlettebb, mint azoké a generációké, akik a legapróbb részleteiben megtapasztalták a taposás művelését, a táplálkozás racionalizálását és a pártvonalon történő „rinceruszosodást”. Legyünk megértők: a *hip-hop* és más, mai irányadó zenei áramlatok nem román találmányok; azok a szubkultúrák és ellenkultúrák, amelyeket ezek létrehozhatnak, a többi

volt kommunista országban is megtalálhatók (hogy a nyugatiakról ne is beszéljünk). Mindezzel együtt sehol Európában – Ausztria kivételével – nem olyan széles a xenofób mezőny, mint minálunk a nagyromániás. A fasisztoid magatartásmód támogatói sehol nem alkotják a választópolgárok negyed részét!

Azt gondolom tehát, hogy az igazi problémát nem annyira a mostanság megjelent román együttesek okozzák és azok, akik az ilyenfajta zenéért élnek-halnak, hanem az egyéb szocializációs tényezők, beleértve a média egy részét és azokat az intézményeket, amelyekben a románok leginkább megbíznak. Egy olyan társadalom, amelynek lakossága ezelőtt öt-hat évtizeddel 75%-ban falun élt, s amelyet a kommunista időkben, fejetetejére állítva a társadalmi piramist, szintén „néhány paraszt” vezetett – sajátos, természetesen szovjet modell alapján kialakított értékrenddel és viselkedési normával –, nem tudja megfogalmazni egy konszolidált polgári társadalom iránti igényét. Az a modernizálódás, amely a Ceausescu-rendszer idején történt, mint ismeretes, nem volt természetes, szerves folyamat. A lumpenizálódás következményei (ami különben az utolsó évtized politikai elitjére is jellemző) ezt a tényt igazolják.

Ha azonban ezeknek a politika iránt közömbös fiataloknak (ami különben nyugatiasodásuk jele is), meg van minden esélyük arra, hogy felnőtte váljanak, (elég például a két jeles személyiségre – Javier *Solanára* és Bill *Clintonra* – gondolunk, akik fiatalon keményen harcoltak az Észak-Atlanti Szövetség, illetve a vietnámi háború ellen), a „felnőtt” generációk számára, amelyek továbbra is uniformizálódásra, vaskézre vagy diktatúrára áhítoznak – olyan társadalmi formák ezek, amelyek felmentik őket a felelősségvállalás alól – a megoldások, ha léteznek is, nagyon nehezen fellelhetőek. Elsősorban azokra gondolok, akik idő-

szakonként, akár bombázás után a tífusz, megjelennek, minden olyan alkalomkor, amikor zavarossá válnak a politika vizei, meglobogtatják az „igazság” képzeletbeli zászlaját úgy, ahogy az többek között a moszkvai puccs, az 1999-es bányászjárás vagy a mostani választások esetében is történt.

Másfelől a „tagadás tagadása” – Ion Iliescu támogatása a demokratikus erők által december 10-én – széleskörű Pitești-i „átnevelés”-re hívja fel a figyelmet. Hogyan is nevezhetnénk másnak, mint „agymosásnak” olyan valaki támogatását – kényszerhelyzetben –, aki egy évtizeden keresztül a demokrácia első számú közellensége volt?

Arra, hogy Romániában ezek után semmi sem lesz úgy, ahogyan eddig volt – hogy a *România Mare* lapnak a *Deutschlandfunk* szerkesztői által „átértelmezett” mottóját használjam, bizony, jaj, mi is rádöbbenünk: az egyetlen erkélyen elhangzott ama bizonyos Miatyánkkal elkezdődött Constantinescu-rendszer négy évének lezárulása a december 10-i szavazással, és az elnök megalázása egy beteges izlésű állampolgár által, két szomorú és jelképes eleme a helyzetképnek, amely most elének tárul. A román politika perspektívái azonban csak ezután lesznek láthatóak.

Mivel a román társadalomnak annyi év posztkommunizmus után sem sikerült megsemmisítenie (nem gépfegyverrel!) a kommunista struktúrákat, nincs miért csodálkoznia azon, hogy nem találja a kiutat abból a nyomorból, amiben van. Az exorcizmus ebben az esetben, tetszik, nem tetszik, a bennünk lakozó rossz alóli felszabadulás feltétele. Attól tartok azonban, hogy a biológia ebben az esetben is legyőzi a történelmet, és arra kényszerít bennünket, hogy a mamutoknak a jelenből való kivonulására várakozzunk...

Ha a most lezajlott választások politikai opcióinak magyarázata a telített-

ségen alapuló ellenszavazás, akkor a következő évek helyzetét megmentő egyik megoldás a decentralizáció. Pontosabban, a regionalizálás. Mert az eddigi hagyományok alapján nem látom, hogyan válna annyira engedékennyé a felelősséggel/jogokkal túlterhelt központ, hogy átruházza ezeket a perifériára/provinciára. Mi több, hogy Szócs Géznak a napokban egy televíziós beszélgetés alkalmával elhangzott kijelentését idézzem, hogyha egy magyar sem lenne Romániában, erre a decentralizációra akkor sem kerülne sor. A magyarok ebben az esetben (is) ürügyként szolgálnak. És itt nem egyszerűen Paul *Philippi* „szent tehené”-ről van szó – az egységes nemzetállamról –, hanem ugyanannyira gazdasági és pénzügyi érdekekről (ennek bizonyítékai a Bukarestben egészen „tűrhetően” élő erdélyiek, akik hallani sem akarnak a transzszilvanizmusról). Hogy a gazdasági szféra kezd előtérbe kerülni, azt a PDSR szigorú elhatárolódása mutatja, eddig legalábbis, a PRM-től, és Ion Iliescu „nyugatpárti” beszéde a választások második fordulójának estéjén – amely pápább volt a pápánál.

Nem „megnyugtani” akarok, amikor azt mondom, hogy a működőképes regionalizálás az ország valamennyi történelmi övezetének/régiójának érdeke. Ez nyilvánvalóan így van. Mint ahogy ugyanilyen nyilvánvaló, hogy nem mindenik közösség tudatosította magában a regionalizmus előnyeit vagy szükségességét (vegyék úgy, ahogy akarják). Mondhatnánk azonban, hogy ez az ő dolguk, az illető közösség tagjaié, hogy „közvetlenül” és „személyesen” érinti őket, de nem hiszem, hogy ez lenne a legmegfelelőbb megközelítési mód. Akárhogy is, akik tudatában vannak egy ilyen jellegű politikai projekt szükségességének, nem tehetnek egyebet, mint hogy támogassák. A civil társadalom és a Romániában létező törvényeken keresztül. Egy transzietikus regionális pártot is beleértve (Erdély és a Bánság esetében). Végeredményben mind a PNTCD (Erdélyben és a Bánságban), mind a PDSR (regáti jelenlétével, ahogyan ezt *Bakk Miklós* helyesen megállapítja az

ebben a számban megjelent cikkében) regionális párt. Csakhogy a szubszidiaritás elvének regionális szintű alkalmazását sem a PNTCD, sem a PDSR nem tűzte ki célul magának.

Másrészt egy erdélyi és bánsági regionális pártnak el kellene „lopnia” a két párttól a nemzeti nyitottságot, egyfajta, ha úgy tetszik; „frundálódás”-t kellene megvalósítania, egy regionális alapokra épülő nemzeti konstrukciót.

Jelen pillanatban, véleményem szerint, van értelme egy regionális pártnak. Azt a politikai úrt, amelyet a román politika színpadán a jobboldal hozott létre azáltal, hogy a PNTCD már nem jutott be a parlamentbe, valószínűleg új pártok megjelenése fogja betölteni. A veszély azonban a balos mezőny kiszélesedése. Ha továbbra is megengedjük, hogy a választópolgárok a rossz különböző változatai közül választanak, nem teszünk mást, mint meghosszabbítjuk a mostani hamleti helyzetet, és a jövőben is, Eugen Ionescu szavait idézve, válaszhatunk az „egyszarvúak” és a „kétszarvúak” között...

Egy regionális politikai projekt megvalósítása (párt, szövetség, liga stb.) ugyanazoknak az alapvető feltételeknek teljesülését tételezi fel, mint bármely más politikai egységé: doktrína, program, anyagi források, tagság, jelentős és hozzáértő személyiségek stb. A mai román társadalom nagy problémája azonban az, hogy a minőségi emberek, a szakemberek alig vesznek részt a politikai életben. Mert nem bíznak a politikai osztályban és a rendszer stabilitásában (ismerek olyan esetet, amikor egy házaspárnak csak egyik tagja iratkozott be egy pártba, hogy ha visszafordul a „történelem ke-reke”, a másik fél vigyázhasson a gyermekekre...). Azt is láthatjuk, hogy a demokrácia, ha nem törődnek vele, törékennyé válik, megmutatja reverzibilitását. Ilyen körülmények között feltehető, hogy a bizalmatlanságon alapuló részt nem vétel hangsúlyosabbá válik. Úgy vélem, ez a legfőbb akadálya annak, hogy egy regionális politikai projekt megvalósuljon. Meglátjuk, van-e elég energia és szolidaritás egy ilyesfajta lépés megtételére.

Fordította: B. O.

MOLNÁR Gusztáv

A 2000. november 26-i választások utáni parlamenti erőviszonyok, regionális bontásban

1. Északnyugati régió

	PDSR	PRM	RMDSZ	PD	PNL
Bihar	3	4	4	1	1
Szatmár	1	1	5	0	1
Szilágy	1	1	2	0	2
Máram.	4	4	1	1	1
Beszt.-N.	2	3	0	1	1
Kolozs	4	4	3	2	2
összesen	15	17	15	5	8
PDSR + PRM		Demokratikus ellenzék			
Bihar	7	6			
Szatmár	2	6			
Szilágy	2	4			
Máram.	8	3			
Beszt.-N.	5	2			
Kolozs	8	7			
összesen	32	28			

2. Nyugati régió

	PDSR	PRM	RMDSZ	PD	PNL
Hunyad	4	4	1	1	1
Krassó-Sz.	3	1	0	2	1
Temes	4	5	1	1	3
Arad	4	3	1	1	1
összesen	15	13	3	5	6
PDSR + PRM		Demokratikus ellenzék			
Hunyad	8	3			
Krassó-Sz.	4	3			
Temes	9	5			
Arad	7	3			
összesen	28	14			

3. Központi régió

	PDSR	PRM	RMDSZ	PD	PNL
Fehér	3	3	0	1	1
Szeben	3	3	0	1	2
Brassó	5	3	1	2	2
Kovácsna	1	0	5	0	0
Hargita	0	0	7	0	0
Maros	3	3	6	0	1
összesen	15	12	19	4	6
PDSR + PRM		Demokratikus ellenzék			
Fehér	6	2			
Szeben	6	3			
Brassó	8	5			
Kovácsna	1	5			
Hargita	0	7			
Maros	6	7			
összesen	27	29			

4. Délnyugati régió

	PDSR	PRM	RMDSZ	PD	PNL
Mehedintj	3	2		1	1
Gorj	4	3		1	0
Vilcea	6	3		0	0
Dolj	10	4		1	1
Olt	6	4		0	0
összesen	29	16	0	3	2
PDSR + PRM		Demokratikus ellenzék			
Mehedintj	5	2			
Gorj	7	1			
Vilcea	9	0			
Dolj	14	2			
Olt	10	0			
összesen	45	5			

5. Déli régió

	PDSR	PRM	RMDSZ	PD	PNL
Argeş	8	4	0	2	0
Dimboviţa	7	3	0	1	0
Prahova	8	4	0	2	3
Teleorm.	6	2	0	1	0
Giurgiu	4	1	0	1	0
Călăraşi	5	1	1	0	0
Ialomiţa	3	2	0	1	0
összesen	41	17	1	8	3
PDSR + PRM		Demokratikus ellenzék			
Argeş	12	2			
Dimboviţa	10	1			
Prahova	12	5			
Teleorm.	8	1			
Giurgiu	5	1			
Călăraşi	6	1			
Ialomiţa	5	1			
összesen	58	12			

6. Bukaresti régió

	PDSR	PRM	RMDSZ	PD	PNL
Bukarest	19	10	1	6	6
összesen	19	10	1	6	6
PDSR + PRM		Demokratikus ellenzék			
Bukarest	29	13			
összesen	29	13			

7. Délkeleti régió

	PDSR	PRM	RMDSZ	PD	PNL
Konstanca	8	4		2	2
Tulcea	3	2		1	0
Brăila	5	3		0	0
Buzău	7	3		0	0
Vrancea	5	1		1	1
Galac	7	3		1	2
összesen	35	16	0	5	5
PDSR + PRM		Demokratikus ellenzék			
Konstanca	12	4			
Tulcea	5	1			
Brăila	8	0			
Buzău	10	0			
Vrancea	6	2			
Galac	10	3			
összesen	51	10			

8. Északkeleti régió

	PDSR	PRM	RMDSZ	PD	PNL
Bákó	10	3		1	2
Vaslui	6	3		1	0
Neamţ	7	3		2	0
Iasi	11	4		1	1
Suceava	7	3		2	2
Botoşani	7	3		0	0
összesen	48	19	0	7	5
PDSR + PRM		Demokratikus ellenzék			
Bákó	13	3			
Vaslui	9	1			
Neamţ	10	2			
Iasi	15	2			
Suceava	10	4			
Botoşani	10	0			
összesen	67	12			

9. Erdély

	PDSR	PRM	RMDSZ	PD	PNL
Északny.	15	17	15	5	8
Nyugati	15	13	3	5	6
Központi	15	12	19	4	6
összesen	45	42	37	14	20
PDSR + PRM		Demokratikus ellenzék			
Északny.	32	28			
Nyugati	28	14			
Központi	27	29			
összesen	87	71			

10. Regát

	PDSR	PRM	RMDSZ	PD	PNL
Délnyugati	29	16	0	3	2
Déli	41	17	1	8	3
Bukarest	19	10	1	6	6
Délkeleti	35	16	0	5	5
Északk.	48	19	0	7	5
összesen	172	78	2	29	21
PDSR + PRM		Demokratikus ellenzék			
Délnyugati	45	5			
Déli	58	12			
Bukarest	29	13			
Délkeleti	51	10			
Északk.	67	12			
összesen	250	52			

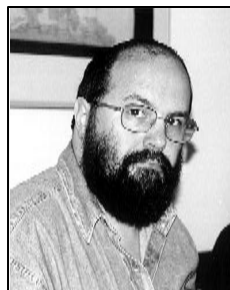
Következtetések:

- Az Erdély és a Regát közötti strukturális különbség megmaradt, annak ellenére, hogy a posztkommunista erők (PDSR+PRM) mindkét történelmi térségben többségbe kerültek.
- A strukturális különbség első és legfontosabb eleme az, hogy a posztkommunisták és a demokratikus ellenzék parlamenti képviselői közötti egyensúly Erdélyben megmaradt (55%-45%), míg a Regátban teljesen felborult (83%-17%). Ha nem a parlamenti mandátumokat, hanem az egyes pártokra leadott szavazatok százalékarányát vesszük alapul, az egyensúlyi helyzet még nyilvánvalóbb. (A részletes megyei adatok alapján elkészített táblázatot következő számunkban közöljük.)
- A strukturális különbség második eleme csak akkor tűnik elő, ha a parlamenti pártok alkotta rendszert háromszatúnak tekintjük. Ez esetben Erdélyben egyértelműen a demokratikus ellenzék a legerősebb (45%), a második helyen áll a PDSR (28%) a PRM 27%-ával szemben. A Regátban a PDSR egyedül is abszolút többségben van (57%), a PRM az országos átlagnak megfelelően 26%-kal áll a második helyen, míg a demokratikus ellenzék 17%-kal a harmadik.
- Szintén strukturális természetűnek tekinthető az az önmagában véve kevésbé jelentős tény, hogy míg Erdélyben a PNL erősebb, mint a PD (20 mandátuma van, a PD-nek pedig csak 14), a Regátban a helyzet fordított: ott a PD vezet 29 mandátummal a PNL 21 mandátumával szemben. Ez arra utal, hogy a Regátban a PD-t tulajdonképpen még mindig az egykori FSN részének tekintik, ami még inkább kidomborítja a jobb-közép pártok ottani marginális helyzetét.
- A fentiekből önként adódik a legfontosabb következtetés: miközben a történelmi és társadalmi-kulturális értelemben Közép-Európához tartozó Erdélyben a posztkommunista erők jelenlegi többsége átmeneti és konjunkturális jellegű, a Regátban a jobb-közép erők 1996-os többsége volt ugyanilyen természetű. Az ottani nyomasztó posztkommunista többség viszont feltehetően a sajátos kelet-európai történelmi és társadalmi-kulturális feltételekből adódó szerkezeti adottság.

Ovidiu PECICAN

Provinciális polémiák

A m i k o r
Szokoly
Elek *Eppur si
mouve. Védő-
beszéd a „nem
létező” provin-
ciáért* című
cikkében (*Pro-
vincia*, 7, 2000.
n o v e m b e r)

nem akarja megérteni az „Erdély”-nek nevezett valóság sokféle arculatának általam megpróbált relativizálását, saját felelősségére teszi. Történezként nem engedhetem meg magamnak, hogy eltekintsek az erdélyi másságtól. És ha az egység kedvéért ő hajlandó feláldozni a sokféleséget és a sajátosságot, én nem köteleztem arra, hogy vegye őket figyelembe. Számomra azonban világos, hogy Erdély mindig más volt, más lesz, és most is más avizsgálódás helyétől és idejétől függően.

Erdély, az egyszeri és a sokféle

Vajon valóban nincs semmi különbség a Partium és a történelmi Erdély között? És valóban nincs semmi jelentősége annak, hogy míg Szeben német polgármestert választ, Kolozsvár még egyszer Gheorghe Funarra szavaz? Ha ezek a különbségek valóban nem jelentenek semmit, akkor térjünk vissza az Erdélyt globalizáló perspektívára, és beszéljünk az utolsó elnökválasztások Erdélyéről. Itt reménykedünk egy számottevő transznetikus párt összehozásában, ahol óriási számban szavaztak a szélsőségre? Ahelyett, hogy megpróbálna élni a végső soron üdvözlendő árnyalással, amely újrathitelesíti az Erdélyről kialakult képet, Szokoly Elek úgy érzi, ironizálnia kell. Világos azonban, hogy mindenki téved, aki egy monolit és egyszínű Erdélyt lát, éppen úgy, mint az, aki valamilyen atomizálás nevében megszünteti Erdély történelmi identitását. Innentől kezdve azonban a vita felesleges. Lehet, hogy én nem látom a fáktól az erdőt. De biztos benne Szokoly Elek, hogy az a csoport fa, amit ő lát, az maga az erdő?

A pártos politika és a politikusok nélküli politika

A Pro Európa Ligában való tíz évi sikeres polgári tevékenység után, amely belföldi és nemzetközi megbecsülést szerzett neki, Szokoly Elek gyanús sietséggel utasítja vissza azt az apológiát, amellyel én a politikai téren kívüli polgári tevékenységet illetem. Az interetnikai tolerancia hirdetőjeként kevésbé toleránssá válik olyankor, amikor véleményem nem egyezik az övével. Így van akkor is, amikor például a politikai élet kerül szóba.

Egy röpké pillantás arra készletti vitapartneremet, hogy politikán csupán a közérdekű kérdésekkel a párt- és parlamenti élet szintjén való foglalkozást érte. Alighanem így áll a helyzet, hiszen ahelyett, hogy meglegedettségek adna – esetleg – hangot azért a megbecsülésért, amellyel a polgári társadalmat illetem, elégedetlen a pártokban való bizalmatlanságom miatt.

Persze, Szokoly Eleknek egy pontban igaza van: nem szavazok túlságosan nagy bizalmat a mai Románia politikájának és politikusainak. A demokratikus államiságon belüli tíz évi politika után kevés olyan dolga van a személyiségeknek és a pártoknak, ami meggyőzőt volna. Ha egy fabatkánál többet adtam volna ezekre a gyszos és felelőtlen bohócokra, akik túlélésünket igazgatják, most valószínűleg köztük vagy híveik között lennék. Szokoly Elek azonban természetesen téved, amikor azt hiszi, hogy a romániai pártok – túl nagy – száma és nyomorúságos teljesítménye között nincs semmilyen kapcsolat. Amikor megszűnik az a gyakorlat, hogy minden karizmatikus vagy nem karizmatikus akarnok körül párt jön létre, akkor a pártok száma pedig kenni fog, szolgáltatásuk minősége pedig ezzel fordított arányban nő. Amikor majd a sikeres politikai tevékenység és nem a szavak összeférlése által hitelesített programok és személyiségek köré csoportosuló állampolgárok jelentős tömege megéri életminőségünk javításának létfontosságú stratégiáit, akkor természetesen a politika első vonala drámai kiürülésének leszünk tanúi a csak néhány, lényeges politikai alakulat érde-

kében. Csak aki feltétlenül akarja, az tekinthet el politikai életünk minőségének és a jelenleg létező pártok számának összefüggésétől.

Persze, mindezt figyelembe véve vagy ellenkezőleg, mindentől eltekintve bárki, a *Provincia* szerkesztőitől ennek az országnak bármelyik állampolgáráig, létrehozhat egy transznetikus pártot. Egy dolog azonban bizonyos, nem sok román lesz, aki országát „szent tehén”-nek nevező s „az ország szent teste” szintagmát gúnyosan idézőjellebe tevő valaki köré csoportosuljon. Egyébként azonban azt sem tudom elhinni, hogy sok magyar követne olyan román politikusokat, akik ugyanannak a valóságnak magyar értelmezésekor ugyanilyen nyelvet használnának. Bármennyire is tévesnek tűnik Szokoly Elek számára az a fél-vallásos lelkesedés, amellyel románok vagy magyarok hazájukra tekintenek, félek, el kell fogadnia, hogy sok kortársa ilyen ragaszkodással néz arra a helyre, ahol született, ahol él és ahol a jövőről álmodik.

Nem beszéltem és most sem beszélek mások nevében. Ebben a vitában csak magamat képviselem, olyanként amilyen vagyok. De biztosítom Szokoly Eleket és mindazokat, akik kíváncsiak rá, hogy a szóban forgó közösségek sajátosságait levezető transznetikus politika szerintem utópikus, és semmiképpen sem képvisel engem. Mint ahogy az sem, amely az állítólagos transznetikus árnyékában abszolutizálja ezeket a sajátosságokat.

Sokkal hasznosabbnak tartom az előítéletek alól – amennyire lehetséges – fel szabadult elmélkedést, amit a *Provincia* hasábjain is igyekszünk meghonosítani. Ha ez a foglatosság önmagában, a maga módján nem politika, akkor hogyan tarthatja Szokoly Elek ironikusan szemlélhető felhanggal *Ágoston* Hugó jegyzeteit egyenesen felforgatóknak? Az is politika, hogy a civil társadalom működtetésével határt szabj a politikusok önkényének. Az is, hogy fenntarts a parlamentben egy törvényjavaslatot, amelyet több százezer állampolgár aláírása támogat. Megpróbálok, amilyen világosan csak lehet megfogalmazni: az utolsó évek romániai politikájának hitelvesztése a lakosság bizalmatlanságának a következmé-

nye. Csak az érdemi majd meg a politikus-vagy a valóban reprezentatív szervezet nevet, aki vagy ami tevékenységével és az életünk minőségének konkrét javításában elért eredményekkel visszaszerzi ezt az értékes tőkét. Felhívásom, amely látszólag annyira különbözik a *Molnár* Gusztávétól, voltaképpen összhangban volt az övével. Mindketten a polgári cselekvésnek a nyilvánosságban való meghatározó szerepéért harcoltunk. Csak a játéktér volt más: a Molnár a szó szerinti politikai élet, míg az enyém a civil szféra teljesebb és nagyvonalúbb tere. Éspedig azért ez, mert itt lehet felhalmozni a társadalmi tőkét, a valós hitelteliséget és a presztízt.

A közös tér és szabályai

Ezzel az utolsó pontosítással a *Provincia* céljaira kérdezek rá. Ha jól értettem a lap szellemét, akkor olyan laboratórium körvonalazásának kísérletéről van szó, amely egyeztetné a válaszokat (cselekvési stratégiákat) vagy egyszerűen fogalom-értelmezéseket) azokkal a kihívásokkal, amelyek egy olyan többnemzetiségű és multikulturális özetben léteznek, mint Erdély. Egy ismétlem, kísérleti térben történő ilyen jellegű behatárolásnak, azt hiszem, bizonyos játékszabályok felállítását kell maga után vonnia. Legelőször is azt kell tudnunk, miről vitatkozunk, és a vitának egy téma körül kell forognia (amennyiben létezik egy igény minimális koherenciára). Holott nekem az az érzésem, hogy nem határozzuk meg mindig elég pontosan, miről beszélünk, és hogy nem mindig konvergens lehetőségek felé tapogatozunk.

Hogy kétség se férjen álláspontomhoz, megjegyzem, hogy a *Provincia* által körvonalazott területen állók, annak érdekében, hogy kialakuljon a románok, magyarok és más, Erdély nemzetiségi összetételéhez tartozó kisebbségek szenvedélymentes együttélése, együttműködése, esetleg éppen barátsága. Remélem, hogy ebben a törekvésben találkozom majd olyan állampolgárokkal, akiknek – függetlenül attól, hogy irnak-e lapunkba vagy csak olvasásként és kommentálják azt – polgári opciója a demokrácián, a tolerancián és a hasonszörűek iránti szereteten alapszik.

Ugyanakkor határt is szabok lépéseimnek. Emelt tevékenységemet, akárcsak a többi „provinciális”, a Románia állami keretei között létező élet jobbítása érdekében akarom kifejezni. Az egyetlen alternatíva, amelyet ebből a szempontból megengedhetők tartok: az országnak az

Európai Unióba való integrálódása, amely összetett folyamat feltételezi, mint tudjuk, az önállóság részleges feladását. De Románia akkor is az egyesült Európa egyik szereplője marad. Addig is, vagy ennek a fejlődésnek pillanatnyi hiánya miatt, el tudom képzelni vitatémaként azt a Romániát, amelyben a központ bizonyos önállóságot és hatáskört juttat a „perifériá”-nak és az euróregiókat is, amelyekben román vidékek is részt vesznek. Ez viszont, megismételtem, személyes véleményem, amely csak ezeknek a soroknak aláíróját kötelezi.

Minimális vagy maximális program-e ez? Lényeges vagy marginális cél? Radikális vagy mérsékelt álláspont? Megvallom, egyáltalán nem érdekel az azokra a koordinátákra vonatkozó értékelés, amelyekre helyezkedem. Egy dolog azonban biztos: érdekel hogyan legyünk együtt az egyéni és közösségi önkifejezés minél átláthatóbb gazdasági, politikai, közigazgatási, kulturális, nemzetiségi, vallási, mentalitásbeli keretei között.

Egy kollegiális polémia értelmeiről

Szokoly Elek a megfogalmazás nyomatékosára tételért, de lehet, hogy a stílus eleganciájáért írásában minősítő fogalmakkal polemizált a *Provincia* 6-os számában megjelent cikkemmel. Másként fogalmazva, olyan döntőbíróknak tette meg magát, aki egy bizonyos kódnak megfelelően osztályoz. Elégedetlensége abból fakad, amit ő a radikalizmus hiányának tart álláspontomban. Így munkájában, a velem kapcsolatos megállapítások közt a „gyávaság”, a „nagy ijedelem”, az „ultraszoft” diskurzus szerepel. Lévn, hogy a szerző érzékeny értelmiségi és az írói kifinomult kezelője, nem történhetett meg, hogy ne vett volna észre egy lényeges apróságot. Azt, hogy az ilyesfajta minősítések nem tartoznak az érveléshez. És ha az érveléssel járnak, akkor azt áthatja a szenvedély, amely árt a racionális ítéletnek.

Nem tartom érdemesnek a hirtelen támadt polemizálást folytatni, mert az szerintem a pamflet körébe tartozik. Felhívnam mégis a figyelmet arra, hogy az ilyen megközelítést, amely megsértheti a résztvevők érzékenységét, félre kell tenni akkor, amikor egy – akár ellentmondásos vita talaján álló – közös tér megalkotásáról van szó.

Fordította: HADHÁZY ZSUZSA

Antonela CAPELLE-POGĂCEAN

Megjegyzések egy regionális párt létrehozásának kérdéséről

A parlamenti és elnökválasztási eredmények tükrében most újragondolható egy regionális, transznetikus párt létrehozásának kérdése, amelyet a *Provincia* vetett fel nemrég oldalain. A román demokrácia egyik dimenziója nyilvánvalóan a piacon jelen levő politikai ajánlat és a lakossági elvárás közötti meg nem feleléshez, zavarosság-hoz és ellentmondásosság-hoz kapcsolódik. A negatív szavazás, a versenytűzés-szerűen bejegyzett pártokkal való gyenge ideológiai azonosulás a nyilvánvalóság körébe tartozik. Mégis megjegyezném, hogy a pártokkal való gyenge azonosulás nem a román térség sajátossága, sem a közép- és kelet-európai: sokkal szélesebb körben elterjedt. Nyugat-Európában is találkoztunk vele. Ez a jelenség a politikai spektrumra strukturálható „kemény” ideológiák gyengülésének, sőt eltűnésének következménye. Persze, ez a jelenség, egyrészt az igazi demokratikus hagyományok hiányában, másrészt a társadalom gazdasági, társadalmi, erkölcsi válságának következtében, Romániában drámai dimenziókat kap.

Azok a változások, amelyeket a legutóbbi választások okoztak Románia politikai színpadán, lezárnak egy fejezetet és újat nyitnak. Az ideológiai-politikai és az intellektuális mezőny újra-meghatározásának kezdeti szakaszában vagyunk. Jelen pillanatban érvek és ellenérvek szólnak egy erdélyi transznetikus párt létrehozása mellett illetve ellen. Ha ez az opció mérsékelt, akkor kettős idő-horizontba kellene helyezni magát: a rövid távba, ennek prioritásaival együtt, és a közép távba. Egy erdélyi regionális párt hatékonysága csupán közép távon valósulhat meg – ha ugyan megvalósul valaha –, azoknak, akik belelátnak ebbe a kalandba, tisztában kell lenniük ezzel. Mind a mellett a mód, ahogy ezt az alternatívát rövid távon megfogalmazzák, megvitatják és befogadják, pozitívan vagy negatívan befolyásolhatja ennek a kezdeményezésnek középtávú jövőjét.

Még egy megjegyzés a választási eredményekkel kapcsolatban: a sokkoló, de az erdélyi és a bánági lakosság egészét figye-

lembe véve mégis relatív jelentőségű első forduló szavazati arány a Nagyrománia Párt és jelöltje, Vadim Tudor esetében, egy regionális sajátosságot fogalmazott újra. Ellentmondás, de ez a sajátosság különböző okokból egy olyan szélsőséges, ultranacionalista, fasiszta irányultságú párt előnyben részesítésében nyilvánult meg, amelynek önkényeskedő és ultraközpontosító diskurzusa ennek a sajátosságnak a tagadása.

A választások utáni kommentároknak arról a felelősségről esett szó, amely az értelmiségiekre hárul Vadim Tudor és pártja felemelkedésében. Az intellektuális elitnek hirtelen, egy drámai helyzetben megállapítható, mekkora lényegbe vágó szakadék húzódik köztük és a társadalom többi része között. Ugyanakkor ezeknek az elitnek vagy egyes részeiknek felrötták – szerintem jogosan, még akkor is, ha néhány túlzás és elcsúsztatás révén – kritikai tevékenységük elégtelenségét a nemzeti múlttal, a két háború közötti és különösen a kommunista múlttal kapcsol-

tanban. Ez az elégtelenség pedig általánosabb jelenséghez vezet: a romantikus nemzeti hagyományok, különösen az egységes nemzetállam hagyományai deszakralizálásával szembeni ellenálláshoz. Ma, bizonyos értelemben, paradoxális helyzetben vagyunk. A nyilvánosság szintjén az egységes nemzetállam hagyományával szembeni hűség uralkodik, e hagyomány revidiójának kísérletét többé-kevésbé rejtett, az ország érdekeivel ellentétes érdekek kiszolgálásával gyanúsítják. Ugyanakkor, ennek a hűségnek rituális ismételtetése olyan társadalomban történik, amelyben az integráció, a társadalmi kohézió, a tagok szolidaritási szintje nagyon alacsony. A hagyomány szentesítése ebben az esetben a tehetetlenségéből és a politikai közösség létrehozásának képtelenségéből fakad.

A regionalizálásról és/vagy egy erdélyi transznetikus párt létrehozásáról folyó vita hozzájárulhat a romantikus, unitarista és etnicista nemzeti hagyomány deszakralizációjához. Ez a fejlődés szükséges

Romániának a globalizálódási folyamatba való betagozódásához, amelytől már semmiképpen sem tud elzárkózni, de az európai integrációs folyamatba való betagozódáshoz is. És a modernizálódás, mint ismeretes, együtt jár a nemzetállam viszonylagossá válásával, hatásköreinek újrafogalmazásával, anélkül hogy – legalábbis rövid- és közép távon – megszűnéséhez vezetne. Egvelőre az európai integrációs folyamat sem halad ebbe az irányba. Az európai konstrukció összetett jelenség, amely kifinomult módon kombinálja a kományközi (tehát nemzetállami) dimenziókat a nemzetek feletti-föderális, makro- és mikro-regionális dimenziókkal.

Tehát egy transznetikus regionális párt létrehozásának kezdeményezése, bizonyos elméleti szempontból, nekem legitímnek tűnik. Annál inkább, mert a majdnem minden programban szereplő decentralizáción túlmenően a mostani par-

Folytatás a 8. oldalon

BORBÉLY Zsolt Attila

Összmagyarság és erdélyiség

A *Provincia* című lap s a körje csoportosuló szellemi műhely létrehozása kétségkívül a rendszerváltás utáni Románia egyik legizgalmasabb vállalkozása. A lap nyilván szorosan kötődik egyik szerkesztőjének, Molnár Gusztávnak az „erdélyi kérdéstről” vallott elképzeléséhez¹, abból mintegy leszármaztatható logikus lépés: nyílt törekvés a közös, román-magyar erdélyi nyilvánosság megteremtésére.

Molnár Gusztáv tisztán látja, hogy Románia minden bizonnyal kimarad középtávra az EU-bővítésből. Felfogásában Erdély integrációs esélyt jelent az országnak: „Kissé kiélezve a dolgokat, a következőket mondhatjuk: Románia vagy képes lesz Erdélyhez felemelkedni, vagy – Erdélyt is magával rántva – belesodródik a sikertelen vagy inkább sikerületlen fél- és másfél-államok (failed states) Montegrótól Szibériáig húzódo válságövezetbe.”² Ahhoz pedig, hogy Erdély kifejtse a benne rejlő kulturális potenciált más alkotmányjogi berendezkedésre lenne szükség Romániában, aminek előfeltétele az a, mindenképp Erdélyben artikulálódó politikai szándék, amely egy radikális, akár a federalizmusig is elmenő regionális program megvalósítására irányul. Ez elképzelhetetlen egyfajta, akár részleges román-magyar konszenzus nélkül. „Itt vagyunk tehát – írja Molnár Gusztáv – közép-európaiakként Kelet-Európában, magyarokként az összmagyarságról leszakadva, románokként az összrománorságot egyre nagyobb tehernek érezve és ahelyett, hogy kezdenénk valamit magunkkal, tanácstalanul téblábolunk a két egymástól geopolitikai értelemben távolodó nemzetállam közötti táguló térben.”³

Nem azt akarom itt és most részletezni, hogy a külhoni magyarság esetleges kiszakadása az „összmagyarságból” nagyban a magyar politikai akarat függvénye, s hogy mind a határon túli, mind pedig az anyaországi politikumban számottevő erőt képviselnek azok, akik összmagyar paradigmában és nemzet-stratégiában gondolkodnak, s elképzeléseiknek fórumot is teremtetek (Magyar Állandó Értekezlet),

Molnár Gusztáv válaszcikkét a *Provincia* januári számában közöljük. – A szerk.

mivel maga a meghirdetett cél és szándék szimpatikus, és ami ennél is fontosabb, az összmagyar program nincs feltétlenül elentében Molnár Gusztáv elképzeléseivel.

Vitám e kétségkívül tetszetős és előremutató elképzeléssel két ponton van⁴: elméleti síkon az erdélyi társadalom törésvonalainak Molnár Gusztáv általi bemutatásával, gyakorlati síkon pedig az elképzelés megvalósíthatóságával. Ami ez utóbbit illeti: a jelenlegi adottságok és trendek megítélésem szerint nem mutatnak Erdély középtávú autonómizálódásának irányába, de ennek részletes igazolása számomra nem jelent szemleli kihívást, ráadásul érzelmi motiváció sincs rá: egy rokonszenves elképzelés irrealitásának igazolását a politikai mazochistákra bízom, annál inkább, mert úgy vélem: az erdélyiség gondolatának felvállalása ártni nem árthat nekünk, a magyar–magyar integráció híveinek, használni viszont használhat. E talán paradoxálnak tűnő állítást a szerző erdélyi társadalomról adott törésvonal-vázlatának elemzésével világítanám meg. Molnár Gusztáv szerint „Erdély olyan plurális társadalom, melynek négy meghatározó szegmense van: 1. a transzszilvanista magyar, 2. a transzszilvanista vagyis az erdélyiséget identitása meghatározó részének tekintő román, 3. az unitarista, antitranszszilvanista román és 4. az antitranszszilvanista azaz nemcsak kulturális és gazdasági, hanem politikai értelemben is Magyarország felé tekintő magyar.”⁵

E meglátással kapcsolatban több probléma is felmerül. Az első, hogy olyan kérdést emel a középpontba, mely a besorolt politikai aktorok szemszögéből tekintve szinte periferikus. Az erdélyiséghez való viszony nem vagy csak alig határozza meg az erdélyi magyar és román politikuskok mozgását. A román politikai elitet sokkal inkább megosztja a múlthoz való viszony, a valódi rendszerváltás kérdése, az ország külpolitikai orientációja s még egy sor további kérdés. Az erdélyi magyar politikai elit pedig elsődlegesen a mindenkori román hatalomhoz való viszonyulás mentén oszlik meg. A mindenkori román hatalomhoz, mondom, ugyanis érdekes módon azok, akik 1996-ban a PDSR-rel készültek kormányozni, illetve választási kampányuk egy merőben taktikai kérdéstről, a majdani kormányzati szerepvállalásról szólt, anélkül hogy leszögezték vol-

na, mely erővel kívánják összefogni, s akik most is igen permisszívnak látszanak Iliescu pártja irányában, ugyanazok kötötték meg (egyébként puccszerűen, az RMDSZ legitim fórumának utólagos megkérdezésével) a koalíciót a „progresszió” erőivel.⁶

Másik problémám, hogy az erdélyi magyar elit tekintetében Molnár Gusztáv rosszul azonosítja be az antitranszszilvanista felet. Az idézett passzusból is kiderül, hogy szerinte a konzociációs modell ellenfelei az összmagyarságban gondolkodók. Ez megítélésem szerint két hibát is rejt magában. Részint figyelmen kívül hagyja, hogy a sui generis antitranszszilvanista potenciált azok jelentik, akik kénytelenesen Bukarestben gondolkodnak és nem azok, akik „Budapest felé tekintenek”. Az RMDSZ-en belül kialakult egy elit, amely az RMDSZ-t román versenypártként működteti s amelynek a politikai kompetenciára szűkült szemlélete szerint a legfőbb cél a kormányzati hatalomból való részesedés. Ha netalántán – amit egyébként valószínűtlennek tartok – nem jön létre a novemberi választások után az RMDSZ és a PDSR közötti kormányzati megállapodás, akkor annak kizárólag taktikai és nem elvi okai lesznek. E Bukarestben gondolkodó, jobbra önös érdekek által vezérelt politikuskok (a beszámíthatatlan PRM-t kivéve) nem fognak felvállalni olyan programot, amely veszélyezteti a minden irányú nyitottságot és a hatalomból való minél nagyobb részesedést. Másik oldalról pedig az ún. antitranszszilvanista összmagyarságban gondolkodók permisszívek az erdélyiség gondolatával kapcsolatban. Egyébként az összmagyarságban és összrománorságban való gondolkodás nem egyenértékű az antitranszszilvanista potenciál szemszögéből. Az összrománorságban gondolkodók a fennálló helyzetet, a jelenlegi etatista, centralista államberendezkedést védik. S mindenképp természetesen Bukarest Erdély feletti totális kontrollját. Ráadásul konzervatívizmusuk Erdély kérdésében nem ismert taktikai engedményeket.

Ennek a politikai konglomerátumnak⁷ mesze nem jelentik szimmetrikus megfelelőjét az összmagyar gondolat hívei. Mindeddig egyetlen magyar politikai erő sem tűzte zászlajára a határmódosítás programját és Erdély integrálását egy centralizált magyar nemzetállam keretei közé. Az összmagyar program legfeljebb szemléletileg ütközik a transzszilvanista elképzeléssel. Bár szemléletileg is alig: úgy vélem Molnár Gusztáv sem képzelte

az erdélyi transzszilvanista román szegmenst úgy el, hogy az ahhoz tartozók megszakítják Kárpátokon túli román nemzetársaikkal szerves kapcsolataikat. Nos, e kapcsolatok az erdélyi magyarság és az anyaországi magyarság között, a közel félévszázados kommunista uralom általi erőszakos megszakítás után, egyelőre kialakuló-félben vannak. Ha egyáltalán elképzelhető a valóságban egy önálló(bb) Erdély, akkor az csakis úgy jöhet létre, hogy benne mind a magyar, mind a román nemzetiség egyfajta dinamikus egyensúlyban fenntartja kulturális, gazdasági és igen: politikai kapcsolatait az Erdélyen kívüli nemzetiségekkel. Molnár Gusztáv figyelmen kívül hagyja, hogy az erdélyi magyarságon belül az erdélyiség gondolatát a politikai szinten éppen azok vállalták fel, akik az összmagyar építkezés hívei: a Reform Tömörülés és Tőkés László tiszteletbeli elnök. Nélkülük a regionalizmus gondolata aligha képezne ma az RMDSZ hivatalos programjának részét. Mi több, az összmagyar program egyik legmarkánsabb megfogalmazója, Borbély Imre úgy véli, hogy Magyarország vízum szempontból külön státust adhatna azoknak, akiknek felmenői az 1867 utáni Magyarországon születtek.⁸ Ez az intézményes megoldás a mindennapok szintjén is éreztetné hatását: az egyes emberek, a politikával jobbra nem vagy alig foglalkozók, lennének rávezetve, hogy végiggondolják az erdélyi történelem utóbbi százötven évét. E megoldás minden bizonnyal növelné a transzszilvanizmus gondolatának társadalmi bázisát.

Molnár Gusztáv vitatott meglátása alighanem szorosban összefügg azzal, hogy a becső önrendelkezés, illetve a külön erdélyi magyar társadalom vízióját – miként Makkai Sándor *Magunk revíziója* c. művének interpretálása jelzi⁹ – a nemzeti transzszilvanizmus, a „magyar Erdély” ideológiájának egyik leágazásaként értelmezi. (A „magyar Erdély” ideológiája a nemzeti kizárólagosságot jelenti: „E felfogásban a magyar és a román epitheton az erdélyi provincia állami hovatartozásának megjelölésén túl egy kizárólagos, »csak magyar« vagy »csak román« lényegzet vagy történelmi szubsztanciát is kifejez.”¹⁰) Holott a külön magyar társadalom megteremtése mintegy előfeltétele a konzociációs modell megteremtésének. Magyar részről éppenséggel ennek a külön magyar társadalomnak – a hosszútávú megmaradás zálogának – a létrehozása lehet az egyedüli célja, s egyben a konzociációs modell elfogadásának motivációs bázisa.

Szembe kell nézni a motivációk különbözőségével, azzal, hogy míg az erdélyi román politikai elit elsődlegesen Erdély geopolitikai hovatartozása okán, vagyis „integrációs lokomotív-szerepének”¹¹ kiaknázása a végett támogathatja a Molnár Gusztáv által felvázolt konzociációs modellt, addig az erdélyi magyarság számára az elsődleges szempont a nemzeti azonosságának megőrzését biztosító létkeret megteremtése. Ez pedig sokak szerint inkább elképzelhető az erdélyi románorsággal való kiegyezés, mint a bukaresti politizálás gyümölcseként.

¹ Ld. Molnár Gusztáv: *Az erdélyi kérdés*, In: *Magyar Kisebbség*, 1997, 3-4

² Uo. 224.

³ Molnár Gusztáv: *A konzociációs demokrácia esélyei Erdélyben*, *Provincia* 2000, 6.

⁴ Lenne még egy-két vitapont, például a nemzeti Európájának irrealitása vagy az, hogy az integráció első köréhez tartozó államokolyan könnyen és „boldogan” adnák fel „semmit nem érő” szuverenitásukat (Molnár Gusztáv: *Az erdélyi kérdés*, *Magyar Kisebbség*, 217). Erősen vitatható, hogy ez a szuverenitás valóban nem ér-e semmit – hiszen például megvédhet a lokális társadalmakhoz nem kötődő, más kultúrájú s nem egyszer a befogadó állammal szemben ellenérzést tápláló tömegek beözönlésétől –, s ezen államok politikai elitjének viszonyulása aszuverenitás feladásához sem ennyire egyöntetű. De e kérdések részletes exponálásáért szívesen írnék ezen írás kereteit, részint pedig elterelné a figyelmet mondani-valóm lényegéről, az összmagyar gondolat és az erdélyiség viszonyrendszeréről.

⁵ Uo. 2.

⁶ Ld. Toró Tibor: *Az RMDSZ koalíciós szerepvállalása: zsákutca vagy kiút egy hatékonyabb politikai érdekképviselet felé?* In: *Magyar Kisebbség*, 1998, 2.

⁷ Konglomerátumot mondom, hisz e szemlélet nem párt-specifikus. Kétségkívül inkább jellemzi a kisebbségellenes retorikát alkalmazó pártokat (PDSR, PRM, PUNR), mint az értelműben Nyugat-orientált politikai erőket, de ez utóbbiak körében sem fogalmazódott meg meg a minél önállóbb Erdély gondolata. Sőt. Gondoljunk csak a Kolozsvári Nyilatkozat túlréagálására.

⁸ Ld. Borbély Imre: *Különbő magyarok – Egy nemzetpolitikai szükségmegoldás*. In: *Magyar Demokrata*, 2000/37-38-39-40, a hivatkozott gondolat a 4. részben, a 40-es számban olvasható.

⁹ Ld. Molnár Gusztáv: *Oximoron*, *Provincia*, 2000, 4, 12.

¹⁰ Uo.

¹¹ Lásd erről részletesen Molnár Gusztáv már idézett tanulmányát az erdélyi kérdéstről.

Folytatás a 7. oldalról

lamenti pártok közül egyik sem vállalta fel a regionalizmus politikáját. Megjegyzném mégis, hogy a PDSR ma a decentralizálás irányába mutató intézkedésekről beszél, a biztonságra és a közrendre vonatkozó bizonyos hatáskörök átutalásáról a Belügyminisztériumtól a megyei tanácsokhoz és, bizonyos idő múltán, a polgármesteri hivatalokhoz. Ha ezek a szándékok a közpolitika szintjén megvalósulnak – ami még nem biztos – a fejlődés figyelemre méltó lesz, különösen, mert egy, a központosítás híveként ismert párt részéről jön.

Átérve a valamennyire is elméleti szintről a gyakorlati szintre, azt hiszem, hogy egy olyan regionális párt létrehozásának kezdeményezése, amely mind politikai-adminisztratív téren, mind az identitásokat illetően következményekkel járna, rövid-, de különösen közép távon jótékony

hatással lehetne a román demokráciára, amennyiben eleget tesz bizonyos feltételeknek. Egy ilyen pártnak nem volna szabad regionális szinten reprodukálnia a kimondottan csak az ellenséges érzésre és a frusztrációra alapozó, kizáró és nem befogadó nacionalizmust. Ebből a szempontból egyetértek a vitában résztvevőknek a *Provincia* régebbi és mostani számában megjelent álláspontjával, a Caius Dobrescuéval vagy a Daniel Vighiéval – hogy másokat ne említek. Természetesen, minden identitás-kinyilvánítás feltételezi önmagának a *másikkal* szembeni meghatározását, a másságot, a párbeszéd mechanizmusát. Egy erdélyi transzszilvanista párt felépítése az azonosság meghatározását igényli, Erdély sajátos különbözőségének meghatározását. Ennek a különbözőségnek akkor sem kellene ideológiailag tagadnia a térség sokféleségét, amelyről Ovidiu Pecican tesz említést, ha az egyesítő sajá-

tosságokat helyezi előtérbe. Ugyanakkor nem kellene polemikus módon radikalizálni ezt a különbözőséget: az erdélyi román, magyar vagy német önmagát, sajátosságával együtt, a román, magyar vagy német nemzeti közösséghez tartozóként értelmezi. Az azonosságok sokfélék, nem kizárólagosak. Persze, a feladat nem könnyű, a politikai diskurzus nem eléggé az árnyalatokkal, különösen a románok esetében sokkal hatásosabb polemikusan beszélni a „közép-európai” felsőbbrendűségéről, a „Mitikák” és a regáti „balkániak”-hoz képest viszonylag kisebb szegénységéről. De szerintem ennek a politikai eljárásnak vitatható a hatékonysága, a kérdésnek ilyen fajta tárgyalása ellenállást válthat ki azokból, akik a „központban” a regionalisták tárgyalópartnerei lehetnének, de még azokból is, akik Erdélyben, az időnkénti kitöréseken és frusztrációkon túl, fenn tudnának tartani egy regionális pártot.

Röviden, egy erdélyi transzszilvanista pártnak már a kezdet kezdetén ki kellene jelentenie, hogy nem valami *ellen* építkezik – Bukarest, Budapest, az RMDSZ ellen, még akkor sem, ha nyilvánvaló okokból feszült helyzet alakult ki közte és ezek között a pólusok között –, hanem *valamiért*. Nem a társadalmi dezintegrálódás gyorsításáért, hanem az igazságosabb alapokon fekvő szolidaritás újrafogalmazásáért, értelmet adva ezzel neki. A különböző tartományokban élő románok közötti szolidaritásról van szó, de az erdélyi románok és magyarok közöttiről is. Ennek a pártnak célja a demokrácia meg erősítése lenne Erdélyben és az ország többi részében. Egy önkényeskedő vagy káoszba zuhant Románián belül több hatás körrel rendelkező, demokratikus Erdély létrejötte szerintem nem hihető. A regionalizálást az ország egészének szintjén kell elgondolni, esetleg a tartományok

fejlesztésének 1998-as regionális fejlesztési törvényéből kiindulva. Természetesen, egy erdélyi párt az erdélyi régiókkal foglalkozna, sajátosságaikkal, az erre a térségre jellemző interkulturális jellegzetességekkel – lényeges lenne transzszilvanista jellege is – de legalábbis az első szakaszban nem „erdélyi jogokat” kérne, hanem (gazdasági, társadalmi, művelődési, nevelési stb.) hatásköröket, amelyek révén az erdélyi sajátosság jobban meg tudna nyilatkozni.

Mindazonáltal megvallom, szkeptikus vagyok egy ilyen erdélyi transzszilvanista párt projektjének valószerűségében. A mai román feltételek között nem tűnnek valami nagyra valószínűségűnek az esélyei. De a témának a regionális és transzszilvanista dimenziót kinyilvánító intellektuális megvitatása új hangsúlyokkal gazdagítja a román és a román-magyar nyilvánosságot.

Fordította HADHÁZY Zsuzsa

Az erdélyi kérdés

Vintilă MIHĂILESCU

A szomszédság szelleme

„Tudomásunk szerint az erdélyi szász szomszédságok az egyedüli, relatív tisztán megmaradt lokális csoportok Európában, amelyek a modern időkig fennmaradtak, amelyek a feudalizmus által érintetlenek maradtak és régi erejük tudatában soha nem léptek kölcsönhatásba a modern államformákkal.” (Schubert, 1980.)

Restellem, de be kell vallanom, hogy amíg az első erdélyi terepmunkám részt nem vettem, nem is hallottam ezen szomszédságok léteiről, és így természetesen nem is sejtettem ennek a régi intézménynek a fontosságát. Nem tennék említést tudatlanságomról, hogyha ez a jelenség nem lenne jellemző: a román szakirodalom számára valóban ismeretlen vagy legalábbis elhanyagolt a szomszédság fogalma. Néhány kutató – Stabl, Herseni és Muslea – kivételével, akik írtak egy-egy cikket erről, szinte senki sem érdekelt ennek a társadalmi szerveződési formának a megléte. Szász eredetű lévén a szászok problémája volt, akik viszonylag intenzíven, de leginkább társadalom-történelemként és identitásuk szempontjából tanulmányozták. Jellemző az is, hogy minden tudományos közösség – annyira amennyire, de – saját szomszédságait tanulmányozta: a németek a szászokét, a románok a románokét, a magyarok a magyarokét, a románokéval – amelyek igaz, ritkábbak – természetesen senki sem foglalkozott. Ekképpen ez az „izoláció” csak káros lehet, mivel a szomszédságok által felszínre hozott lényeges probléma az időben és térben való tartóssága (és változatossága), mely az egész erdélyi társadalomra vonatkozik, és nem annak egyik vagy másik, elkülönített etnikai összetevő csoportjára.

A kutatók (a németek kivételével) viszonylagos érdektelensége ellenére így módon a szomszédság teljes egészében az erdélyi társadalom központi intézményeként jelenik meg, és úgy vélem, hogy nem lehet ezt, a szászok által *Nachbarschaft*-nak nevezett közösségi szervezési formát történelmi és szociológiai tanulmányozás nélkül helyesen értelmezni. Mi több, azt mondhatjuk, hogy az erdélyi pásztorok migrációjával együtt a szomszédságok szellemének egy része az egész országot „megfertőzte”. Így módon ezen intézmény tanulmányozása nem csupán regionális, hanem nemzeti szempontból is fontossá vált.

Miben áll tehát a szomszédságnak ez a különleges fontossága?

A rokonságtól a területig

„A politikai gondolkodás valójában akkor kezdődött, amikor megállapították, hogy a politikai funkcióval rendelkező közösség számára az egyedüli lehetséges alap a vérrokonság, és egyik, általunk fennhílyázóan forradalomnak nevezet érzelembolygató sem volt annyira meglepő és teljes, mint az a változás, melyet a lokális összefüggésektől eltérően, a közös politikai cselekvés alapjaként először határoztak meg” – írta 1861-ben Sumner Maine, az antropológia egyik szülőatyja. A történelem evolucionista megközelítésében, a rokonságról a területre való áttérés, mint társadalomszervezési elv, az emberiség történetének egyik legfontosabb határvonalát jelenti. Az utólagosan kapott, általában a modernizációs elméletekre vonatkozó kritikák ezt a fajta dihotómiát viszonylagossá és igen árnyaltá tették. Kiderült, hogy a „rokonság” és a „terület” nem egymást kizáró formák, és nem is az emberiség lineáris fejlődésének „állomásai”, amely tény fokozta a közöttük, mint két társadalomszervezési elv között lévő különbség fontosságát. Ebből a szempontból tehát, a szomszédság egyértelműen területi kritériumokon alapszik (még akkor is, ha egykori változataiba a rokonság is bekerülhetett), míg az egész vidék közösségi szervezési formái,

az orosz változatoktól kezdődően, a délszláv nagycsaládon (*zadrugán*) keresztül egészen a román társbirtokos közösségekig és annak különböző történelmi változataiig, a rokonságot részesítik előnyben (még akkor is, ha az egy bizonyos terület közös tulajdonosi jogához kapcsolódik).

Lényeges ebből a szempontból, hogy a szomszédság, amint azt neve is jelzi, szomszédok közötti, szigorúan a területi összefüggés kritériuma alapján megállapított egység volt: az utca összes felnőtt lakója egy szomszédságot alkotott. Hogyha az utca túlságosan nagy volt, akkor több szomszédságot létesítettek. A demokratikusan megválasztott szomszédságátya vezetése alatt álló szomszédságnak – amelyet a nemi elkülönülésen alapuló ifjúsági szervezetek (*Bruderschaft* és *Schwesterschaft*) előztek meg – kötelező módon tagjává vált minden fiatal ember házasságától vagy 24 éves korától kezdve. „A szomszédságon kívüli élet elképzelhetetlen volt egy faluban élő szász számára” (Schenk, 1995). Az asszonyok férjük által váltak a szomszédság tagjaivá, a női tagsági szomszédságok ritkák, és minden valószínűséggel viszonylag későbbiek voltak.

Ezt a területi kritériumot meg lehet találni a román, közelmúltban még elő „gazdatiszti és szomszédi” közösségekben, és a magyar szomszédsági formákban. Napjainkban, a szászok tömeges kitelepődése után, a faluban maradtak általában a településen lévő lakóhelyük szétválasztásától függetlenül egy szomszédságba csoportosulnak. Így módon a csoportosulási kritérium etnikai lesz, akárcsak a kevés roma szomszédság esetében. A román és magyar közösségek szomszédságai – ahol azok még egyáltalán léteznek – választási kritériumok szerinti átstrukturálásába kezdtek: társadalmi réteg, a faluban leélt idő stb. szerint rendezték át őket. De még ezekben az esetekben is, általában megmaradt a proximitásra való utalás.

Ajándék és szerződés

Egy kereszténységi román asszony egy kötényre való nemrég kikelt kiskacsát vitt ajándékba szász szomszédságnak. „Hoztam néhány kiskacsát, nekem túl sok van” – mondta a román asszony. De szomszédságnak udvariasan visszautasította. Az alkudozás eltartott egy jó ideig, amíg a két asszony megegyezett, hogy a szomszédságnak kifizeti a kiskacsák árát. A román asszony távozása után, a szász asszony enyhén zavartan magyarázta: „Gondoljon bele, hogyha elfogadtam volna, ki tudja, legközelebb mit kért volna, és aztán így folytattuk volna a végtelenségig. Most egyenlők vagyunk.”

Ez a jelenet talán kicsit komikusan, de tisztán mutatja azt a különbséget, amelyet Marcel Mauss szerint az ajándékozás és a szerződés etikájának nevezünk. Kifejezi ugyanakkor azt, amit Max Weber szerint ezúttal a szomszédság lényegének nevezünk.

Természetesen a magyarázatot nem csupán a területi kritérium elsőbbségében kell keresnünk, bár ezek a szolidaritás köré szerveződő közösségek nem annyira a rokonságon alapulnak, mint a vízszintesen tagoló, szomszédok közötti, és a függőlegesen tagoló, az egyház és a közigazgatás közötti kapcsolatokon. Ez pedig nagyon lényeges kiindulópont.

Betöltendő funkciói szempontjából a szomszédság megtévesztetetlenül hasonlít más paraszti társadalmak szervezési formáihoz. Egy Kereszténységi talált 1844-beli okmányban a következőképpen mutatják be: „az egymás mellett élők gyülekezetének szövetsége (...) a hiányt szenvedő segítése (...) a jó szokások és a közösségi béke megőrzésének érdekében” (cf. Alexandrescu, 1998). Konkrétan a szomszédság a kötelezettségek és jogok

szétosztásával szabályozza a termelést és fogyasztást, felvigyáz a közösségi javakra és viselkedési normákat szab meg. Tehát semmi új és meglepő nincs ebben. Ellenben sokkal figyelemre méltóbb az, ahogyan ezek az általános társadalmi szerepek megvalósulnak. Ebből a szempontból különös fontossággal bír a szomszédság ládája, amelyben az intézmény státutumat, a különböző tevékenységek jegyzékét, illetve a jövedelmek és költségek részletes jegyzékét tartották. A láda szimbolikus jelentőségét az is hangsúlyozta, hogy nyitása és zárása csak a teljes létszámú szomszédság jelenlétében történt, mely esemény egy munkaciklus elejét és végét is jelentette. Nem volt szabad lekészni a lá-

módján alapvető társulási formának lehet tekinteni. Talán ez a sajátosság magyarázza a szomszédság meglepő életerejét, de napjainkig tartó folytonossága mégis inkább csak „névleges”. Aszilárd társadalmi „struktúrán” túlmenően, melynek évszázadokon át tartó fennmaradása kérdéses, létezik egy társulási stratégia, amely a hagyomány előnyeit élvezve, képes az új kontextushoz való alkalmazkodásra, eleget téve így módon bizonyos alakulóban lévő társadalmi igényeknek. Hiszen a napjainkban létező szomszédságok alig hasonlítanak ahhoz a modellhez, melyet társadalmi történelmük felmutat. De nem mondhatjuk, hogy egyszerű felbomlási folyamatról van szó, mert az nem adna ma-

Haza felé tartó öregember, Korniss Péter fotója

da kinyitásának pillanatát, és senki sem hagyhatta el a helyiséget vagy nem dohányozhatott mindaddig, míg a láda nyitva volt. Ezeket a ládákat még ma is hűen őrzik a szász közösségek itthonmaradt lakói.

Minden szász tudta, hogy melyik szomszédsághoz fog tartozni egész életén át. A szomszédságba lépések azt is tudta, milyen jogai és kötelezettségei vannak, mivel a státutumban azok pontosan meg voltak fogalmazva. Így módon feltételezhetjük, hogy az egyes individuumból szintjén létező „írott kultúra” hatása erősebb volt, mint az egyéb szász közösségek azon társadalmi normarendszere, amely az „orális kultúra” mechanizmusai közé tartozott. Ugyanakkor a közösségi normák megszegésére felállított, súlyosságuk függvényében növekedő büntetések (*Bussgeld*), az érkölcsgyűjtés elkönyvelését jelentették, mely jelenségek igencsak felkeltette volna Max Weber érdeklődését. Röviden, a részletek feltárása és ezen szokások régiségének meghatározása nélkül, de tudatában annak, hogy évszázados gyakorlatlall állunk szemben, elmondhatjuk, hogy a „szerződésnek” egyfajta változata ez, mely szabályozza a szomszédság közösségéhez való tartozást, melyet a maga

gyarazatot az 1990 után szerveződött új szomszédságokra. Ezek nagyon sok változhatott mindaddig, míg a láda nyitva volt. Ezeket a ládákat még ma is hűen őrzik a szász közösségek itthonmaradt lakói.

Röviden elmondhatjuk, hogy természetüket tekintve a szomszédságok pillanatnyilag nem a csodával határos módon megőrkített társadalmi struktúrákat jelentik, hanem inkább olyan kézhez álló társulások szerveződési modelljét, melyet a jellegzetes közösségi igényekre lehet alkalmazni. De annál fontosabb, hogy ennek a modellnek a régisége olyan társulási gyakorlatot indított el, olyan „társulási szellemet” hozott létre, amely végeredményben, különbözőképpen és -mértékben, Erdély legtöbb közösségében meg-

Határ és akulturáció

Ez a szászoktól átvett társadalmi gyakorlat a szomszédságokba szerveződésnek átvételével együtt a legkülönbözőbb területeken hagott nyomokat. Még a túlvilággal kapcsolatos viszonyulásra is hatással volt. Itt ellentétben az akadályok igen erősek voltak. A konkrét felekezeti akadályok mellett ott volt a rokonság megtörhetetlen jellege a románságnak a halálhoz való viszonyulásában. „A szomszédság kényszeríti a szomszédság férfit, hogy kivigyék, mert itt, a szászoknál, inkább a szomszédság temet el, tudja? Azért vagyunk beiratkozva a szomszédságba, mert a szomszédság kiássa a gödröt, kiviszi az embert, befedi, kiviszi a házból...” – meséli az egyik szász asszony. Másrészt a románoknál „a szomszédság temetésekor segíti a gyászoló családot” (cf. Deacu et al., 1998). A szomszédság hatékony megszervezése a románoknál halálesetkor egyszerű „segítség” jelent, anélkül, hogy bármilyen kötelezettséggel is járna. Mindez a haláleset után is tovább működik, a család tagjai álmódhatnak az elhunytal, és köteleységük újabb adományokkal kielégíteni igényeit: „azt mondják, hogy a lélek még vár, hogy adjon neki az ember valamit” – mondja az egyik román asszony. Ezzel ellentétben a szászoknál, az elhunytal álmódni rosszul jelent: „aztán olyankor... jaj Istenem! ... ha felébrednek... jaj Istenem! ... az ágyban vagyok? mi van velem? Rögön elkezdek imádkozni, és megnyugtat az Isten” – meséli ijedten a szász asszony. (Uo.)

Mégis a protestánsok halál előtti „viszszafogottságából” a hosszas szomszédsági gyakorlatok során átkerült valami az erdélyi románok körébe is. Például Olténiában nagyon sok esetet láttam, amikor egy erdélyi román halottal álmódott és szaladt a paphoz, hogy adja rá az utolsó kenetet és oldja fel bűnei alól, míg ez a fajta viselkedés elképzelhetetlen volt a helyi románok esetében, akiknél a képzelhetetlen temetés inkább „előkeltő”-nek számított.

Egyértelműen óriási kulturális határról van szó, amely mindenképpen a Huntington térképén húzott határvonalhoz vezet. Azonban hogyha figyelmesen szemléljük ennek az „egyedülálló” szomszédsági modellnek különböző változatait, a románokét, a magyarokét, a románokét, sőt a más nemzetiségekkel együtt élő szászokét is, a szomszédság történelmi gyakorlatain keresztül szőtt kölcsönhatások játékában inkább ozmózt és leleményeséget fedezünk fel, mint „összeütőközéseket”. Egy dolog azonban megmarad az erdélyi társadalomban: a szomszédság akulturációs fontossága. Ebből a szempontból, egyfajta „fenséges protestantizmusról” lehetne beszélni, nem a szó vallásos, hanem inkább a weberi konotáció értelmében.

Fordította: Borbély Éva

irodalom

Filip Alexandrescu: *Vecinătatea – elemente de istorie socială*. (A szomszédság – társadalomtörténeti elemek) In: *Observatorul Social. Caiete de teren*. București, IV. kötet, 1998, 5–15.
Valentina Deacu – Răzvan Stan – Alina Tudor: *Înmormântarea între vecinătate și rudenie* (Temetkezés – szomszédság és rokonság között) In: *Observatorul Social. Caiete de teren*. București, IV. kötet, 1998, 34–44.
Annemie Schenk: *Die Nachbarschaft bei den Siebenbürger Sachsen. Zum Inhalt von Nachbarschaftsläden*. In: Krupa András, Eperjessy Ernő, Barna Gábor szerk. *Treffen von Kulturen – Konflikte von Kulturen*. Békéscsaba/Budapest, 1995, 180–183.
Hans-Achim Schubert: *Nachbarschaft und Modernisierung. Eine historische Soziologie traditionaler Lokalgruppen am Beispiel Siebenbürgens*. Köln/Wien, 1980 (*Studia Transylvanica* Bd. 6).

Az erdélyi kérdés

Hajdú Farkas-Zoltán

Temetés Szebenben

Ebben az írásban „mostoha” apósomról lesz szó, anyósom második férjéről, arról az emberről, akit ma is nagyon szeretek.

Anyósom lánykori szerelme volt. Akkoriban jó tizenöt évvel idősebb, meglett férfi. A nagyszebeni „török cukrász” háborút megjárt fiaként a város legnevezetesebb cukrászdáit vezette. Apja pristinai albán volt.

(Ezek az albánok az első világháború végének összevisszaságában menekültek Oromániába.)

Az „öreg” Râmnicu Vilceában talált otthonra, igaz nem sokáig, mert feleséget egy enyedi magyar lányba, aki fiúgyermekkel ajándékozta meg, s azt kérte tőle, hogy költözzenek Erdélybe.

Igy hát a fiatalok Szebenben ismerkedtek meg. Albán apától, református magyar anyától származó, muzulmán vallású „mostoha” apósom a családjával „telepesként” Bukovinából érkező román, görög-keleti vallású anyósommal.

Szerelmük forró volt, ám plátói – ha hinni lehet erkölcsi intelmekkel megtűzdelte, az erotikát lesütött szemmel kerülő szemérmes meséiknek. És persze reménytelen, hisz a mértéktelen italfogyasztásra hajlamos apa részegen sem adta volna egyetlen lányát, szemefényét egy „pogányhoz”. Még akkor sem, ha az jóval magasabban állt a frissen megalakult kommunista rendszer társadalmi ranglétráján, mint ő.

Maradtak hát a szerelmes levelek, a névtelenül elküldött pompás virágcsokrok és a válogatott édességekkel megtöltött díszdobozok – amelyeknek persze mindenki ismerte a feladóját – s a lemondó sóhajok.

Aztán a fiatalok egyre bensőségebbé váló kapcsolata megszakadt. Anyósom feleségül ment egy tősgyökeres szebeni szászhoz – „igazi” apósomhoz –, akinek nemcsak német családnévét vette fel, hanem átvette anyósának értékrendjét, életmódját is.

(A második világháború idején, a legtöbb szász fiatalemberhez hasonlóan, apósom apja is a Waffen SS tagja lett. Azok a szász fiúk, akik nem hagyják ott a fogukat Sztálingrádnál, a háború végén elhagyják családjukat, s a kivégzést, fogságot, deportálást elkerülendő Németországban maradtak.)

Fiatlajaink vegyes házasságának már első pillanatait az ellentmondások jellemezték. Az ötvenes évek derekán egy román lánynak – karrierje szempontjából – egyáltalában nem volt előnyös feleségül mennie egy olyan „német”-hez, akinek az apját fasiszta hazaárulóként tartották számon.

(Nagyszebenben a civilizációt, a kultúrát, a jó ízlést, egyszerűen a polgári értékrendet akkoriban még mindig a szabad prédának nyilvánított, állampolgári jogaitól megfosztott szászok képviselték, a közéletük való „beházasodás” nagy ugrást jelentett a város „nem hivatalos” társadalmi ranglétráján.)

Apósom viszont elképzelhetetlennek tartotta, hogy felesége és anyósa fokozatosan zsarolássá fajuló biztatására meghajoljon az „új gazdák”, a Nagyszeben városába berendezkedő, állásokat, elhagyott szász villákat, szász vagyont osztogató,

prédáló fél-analfabéta kommunista vezetőség előtt. Feleségem négy éves volt, amikor szülei elváltak. Apósom a fővárosban telepedett le – úgyszólván külföldön –, egy számára teljesen idegen környezetben.

(Bukarestnek azokban az években volt egy óriási előnye: ott jóformán senki sem tudta, hogy „eszik-e vagy isszák” az erdélyi szászokat.)

Ott aztán megtalálta számításait – „s-a aranjat”, ahogy a bukarestiek mondanák –, igaz, hogy a románok számára nehezen kiejthető *Güntherből Puiuvá* vedlett.

„Mostoha” apósom közben elvett egy ugyancsak pristinából származó, kikapós hajadont, Klausenburg-Cluj-Kolozsvár nagyhírű „török cukrászának” a lányát.

(Ezekben a némi túlzással békebeli években Erdély minden nagyobb városának volt egy ilyen „török bácsija”, „török cukrásza” – a gyerekek nagy öröme. Jóformán min-

állították: vagy Romániába, vagy Törökországba költöznek. Ada Kálé lakosságának többsége – érthető okokból – az utóbbit választotta.)

Isztambulban „mostoha” apósom nem érezte jól magát; felesége ottani rokonsága semmilyen hajlandóságot sem mutatott arra, hogy befogadja őt, az „európai” mentalitását, nyelvüket nem ismerő idegent. Hamarosan egyedül maradt a két kicsi gyermekkel.

Volt cipőtisztító, fagyaltárus, rikkancs és luxusszállodák előtt hajlongó, nevelés egyenruhába bújtatott portás.

(Deus ex machina.)

Egyik alkalommal egy óriási gépkocsiból kiszálló vendégek fejedelmi borraválójának úgy megörült, hogy a szokásos török „tesekür ederim” helyett véletlenül „muftumesc”-kel köszöntte meg a kegyes adományt. A társaság felfigyelt a nyelvbötlésre. Hamarosan kiderült, hogy ők is Romániából származnak; a Banat csa-

gig az „idegenek pártjához-kasztyá”-hoz fog tartozni. Még akkor is, ha – „európaiságát” bizonyítandó – buzgó versenyre kél a szélsőjobbokkal, ami a színes bőrűek, muzulmánok, zsidók, homoszexuálisok stb. gyűlöletét illeti.)

Végre teljesülhetett „mostoha” apósom régi álma, magához vehette egyetlen fia nélkül magányosan, Nagyenyeden élő édesanyját. Persze ez sem ment könnyen. Az öregező, büszke asszony ugyanis kikötötte, hogy csak akkor költözik a „hitelnek” közé, ha azok is folyósítják nyugdíját. Fia minden hó végén az utca túlsó oldalán lévő postáról utalta át a szerény összeget, a postás lelkére kötve, ne hogy elárulja a titkot, mindig „pénz érkezett Romániából”-lal köszöntse a „yasli haním”-ot, az öreg asszonyságot.

A romániai utazások megsokasodtak, nyaranta hazalátogattak Kolozsvárra, Nagyenyedre, Nagyszebenbe.

A régi Isztambul

dannyiukat ismertem, úgy, hogy nyugodtan állíthatom: egytől-egyig pristinai albánok voltak. És muzulmánok – tartották is szigorúan egymással a kapcsolatot. A könnyen felejtő, s ezért hamar megbocsátó, bölcs erdélyiek valószínűleg vallásuk, s a finom törökméz miatt neveztek kedvesen „török bácsiknak” őket...)

Két gyermekük született, egy fiú és egy lány. Mindkettőjük muzulmán lett, szép török nevet kaptak.

De valahogy ez a házasság sem működött; a fiatal apa szedte sátorfáját és gyerekeivel leköltözött a paradicsomi Adakáléba, hogy muzulmán szertartás szerint összehorolják ottani török mátkájával.

Az új boldogságnak egy hírhedt, román-jugoszláv szerződés vetett véget. A Vaskapunál építendő dunai vízi erőmű nemcsak az „aranyember” szigetét tüntette el a Föld felszínéről; azzal együtt az újcsalád békecsépe is hamarosan elsüllyedt.

(Az elvesztett-elveszejtett paradicsom lakosságát szigorú választás elé

ládának jólmenő, műanyag fogkeféket főccsöntő gyára volt a gazdag idegeneket mindig nagystílusban befogadó Sztambulban.

A „Banat”-üzemben apósomat emberibb munkahely, tudását és mindenkire kiterjedő szeretetét megbecsülő emberek fogadták. A család életkörülményei lassacskán javulni kezdtek. Új ruhát kaptak a gyerekek, azontúl jobb iskolába jártak. A kis család szép lakást bérelt Sisliben, a város szívében.

(Furcsamód minden emigránsnak – akárhová is vetné Európában a sors – körülbelül három keserű évet kell lebüznia idegenben, míg „labdába rúghat”. A németek ezt az időszakot „Hundejagre”-nak, „kutyanehez éveknek” nevezik. Ha az illető kibírja ezt az időszakot, s a bonvágytól és magánytól idegenségtől nem lesz alkoholista vagy örült, előtte is megnyílnak az etnikailag korlátozott lehetőségek kapui. Persze, csakis ami az anyagi felemelkedést illeti (háza, kocsi, tehet, utazgathat). Társadalmi belyete azonban élete végéig változatlan marad, mindv-

Egy ilyen látogatáson találkoztak újból össze „Mostoha” apósom és anyósom. A nagyszebeni állomáson.

(Oltasóm ezen, jól-rosszul, ám nagy szeretettel körvonalazott kalandok leírása után biába kérné, hogy meggyőzően elemezzem, mi is történt eme „végzetes pillanatban” két öregező szereplőm lelkében. Ez a pszicho-esztétikai(?) leírás íráskészségem határát súrolná! „Örök kisebbségiként” pedig már a határ szó említésétől is rosszullet környékez – az összefüggéstől függetlenül. Kérem, előlegezzem annyi bizalmat nekem, hogy elbízsi: igenis, újból szénvedélyesen egymásba szerettek!)

Anyósom kisvártatva bejelentette, hogy Isztambulba költözik. Összepakolt néhány bőröndbe és elment. A távkommunikáció lehetőségeihez mérten – akkor-tájt született Kinga lányom, a nyolcvanas évek legelején jártunk – a végtelen megszűnésbe.

(Ebben a „nihil-korszakban” búcsúztattuk megilletődve Ara Kovácsot, Brédát, és még ki tudja kiket, a nagyvárad, kolozsvári, marosvásárhelyi, sep-

siszentgyörgyi, csíkszeredai vasútállomáson; ideáljainknak minden alkalommal elrebegettük a kötelező, elbocsátó, szép üzenetet, hogy „tívagytokhősein késmártírjainkittállítokasaratmáskéntnemtebetetektmígletettedemostmárnemlebetergomáskéntnemtebetekselmenetekbudapestre”.)

A frissen egybekelt szerelmesek konstantinápolyi élete kisebb társadalmi földrengéssel kezdődött. A „Banat” agg tulajdonosa megtudván, hogy legjobb munkása „gyaur” nőt vett feleségül, többek jelenlétében kijelentette, „ha egy öreg kakasnak még kukorékolni van kedve, akkor jobb, ha saját szemétdombján néz tyúk után”. Apósomnak ez vagy érthetetlen volt vagy túl sok. (Említettem már, nagyenyedi magyar anyától született.) Azonnal felmondott.

Békességes évek következtek. Az öreg „titokban” *(a balkáni titok-fogalomról könyveket lehetne írni)* bejárta a „Banathoz”, jó pénzért egy-egy elromlott gépsort újraindítandó. Anyósom csodálatos gyorsasággal beilleszkedett a bizánci-balkáni-török világáros forgatagába; a legtekintélyesebb, leggazdagabb sztambuli török, zsidó, görög asszonyságok háját fodrászolta, akiknek imponált a németül csevegő, „európai” hölgy.

'87-ben mi is megérkeztünk – a Mikesénél rövidebb száműzetés-intermezóra. Néhány hetes „kötelező” yeníkői, Boszporusz-parti sóhajtozás után megkaptuk a kölni befogadót. Hogy az esős, hideg németföldön sóhajtozhasunk tovább.

(Isztambul ekkortájt sok erdélyi menekültek nyújtott „közbülső” bazát. A törökök szeretik a magyarokat. Kásonból „kijfutott” jóbarátom is politikai menedékkert kapott tőlük. Becsületesen elhelyezték az „Amnesty International” egyik menekülttáborába, majd a házigazdák ünnepélyesen felolvasták az angol nyelvű szabályzatot, miszerint napi ellátására nemtudomány dollárt kap az AE-től, de semmi szín alatt sem hagyhatja el a tábor területét. Ezek után a tábor igazgatója barátságosan kijelentette, hogy pénz nincs, viszont nagy az ország, s munka van elég, mehet, abová akar. De ez már egy másik történet.)

A kilencvenes évek elején Törökországban újfajta választásokra került sor. Legalábbis anyósom számára, akitől a kampány forró hónapjaiban buszon, hajón, utcákon, üzletekben egyre több gyűlölködő fekete szempár kérte számon tengerkék szemét és a nyakában függő keresztet.

(A fundamentalista muszlimok törökországi pártja azon a választáson bekerült a kormányba. Egyetlen célja az Ata Türk-i, Törökországot Európához közelítő intézkedések visszavonása volt, tehát iszlám államdeklarációra, a nők elnyomása, a független értelmiségiek üldözése, a cenzúra bevezetése és a kisebbségek erőszakos asszimilálása, ha kell fizikai felszámolása – gondolom ez a fegyvertár erdélyi olvasóim számára sem teljesen ismeretlen.)

Pedig már szép öröklakásuk volt a központi fekvésű Medzsidjékjében. A tömbházbéli szomszédok ügyes-bajos dolgaikban gyakran kérték apósom tanácsát, az asszonyok minden testi-lelki problémájukkal anyósomhoz futottak. Seker Bajramkor elárasztották őket ajándékokkal és jókívánásokkal. De apósom már

Az erdélyi kérdés

jócskán túl volt a hetvenen, belefáradt a harcba. Na meg aztán egyre gyakrabban előjöttek gyermekkorának emlékei, ahogy Rîmnicu Vilceában lovakat őrzött a hűs nyári harmatban, s a szomszéd árpára érő almáját lopta legkedvesebb barátjával, Bebével.

– Hai sã mergem acasã, dragã – kedvesem, menjünk haza – kérlelte jámbor hangon harcias kedvű, egyre komorabb anyósomat.

De hová? Hol van a közös otthonuk? Nagyszébenben, Bukovinában, esetleg Kolozsvárott?

Anyósomat végül meggyőzte a szép aggkori álmom; nem imádozt Erdélyébe telepedtek vissza, hanem az árpára érő almák, lágy hajnalok, megkapóan határozatlan emberek hazájába, az olteni Râmnicu Vilceába. Ahol Bebe már türelmetlenül várta őket.

(Milliónyi emigráns társamhoz hasonlóan, kik évezredek-évszázadok-évtizedek óta bazavagyódnak, tizenhárom éve én is Erdélyről álmodok. Ki telepedésem első pillanatától kezdve. Szívemben, lelkemben már mindent pontosan előkészítettem, már az sem fájt, ha otthon nem fogadnának szívesen – miért is fogadnának? „Was soll's” – a németek magányosságával el tudok már lenni. Még otthon is.)

*

Az Otopeni-i repülőtéren valószerűtlen forróság fogadott. Alig szálltunk ki a gépből máris mellbecsapott a benzingőzzel telt, milliónyi szürkelégű zümögéssel erősített, elviselhetetlen hőség. Míg csomagjainkra vártunk feleségem a véccére ment, ahonnan hamarosan szemérmes megdöbbenéssel, dolga végezetlenül tért vissza; a férfi véccé ugyanis – az ajtójára kifüggesztett felirat szerint – „defect” volt, „elromlott”, s így magától értetődően mindkét nem a nőit használta.

Az előtérben két nagyon fiatal, rövidre nyírt hajú, fehér inges fiú várt. Merev udvariassággal, majdhogyan türelmetlenül betessékelték a tágabb környezethez képest zavaróan tiszta, fehér bémvébe, majd szédítő iramban nekivágtunk Bukarest utcáinak. Mái is rejtély számomra, miképpen keveredtünk ki a fővárosból. Száguldás – hirtelen megállás, ideges kérdezősködés – fogak között elsziszegett káromkodások, újabb száguldás. Körülbelül ez volt a ritmus.

Az Oltenia felé vezető széles, betonozott út csak azért nem nevezhető autópályának, mert nincs felfestve, s az ellenkező irányba haladó sávok között nincsen kerítés (szélességét két-két sávra saccoltam). A száguldók szabadságát korlátozó elemek hiánya igazán „román típusú demokráciát” jelent a gépkocsivezetőknek. Vagyis mindenki ott hajt, ahol éppen jónak látja. Tökéletes az összevisszaság, ám ez láthatóan senkit sem zavar, mindenki természetesnek tartja, sőt azt kell mondanom, hogy élvezzi a káoszt.

Ülémsemhez préselődve éppen azért szurkoltam, hogy feleségem nehogy rosszul legyen a szédítő sebességtől, amikor fiatal „úrvezetők” kockázatos előzésre vállalkozott. Jó darabig párhuzamosan haladtunk egy nagy török rendszámú áru szállító monstrummal – a vezető észrevehette, hogy sietünk, mert a „csatát állva” ő is ráteposott a gázpedálra. Eppen egy dombra kapaszkodtunk a nagy karnyart leíró, végtelen úton, amikor ellenkező irányból megjelentek egy óriási tehergépkocsi reflektorai (olcsó amerikai filmekből való látvány volt, amint a domb tulsó oldaláról egyre csak emelkedett-közlekedett-ránktornyosult az ellenséges, fekete tömeg, vakító reflektoraival). Túlzás nélkül, életveszélyben voltunk; agyamban mégsem életem „filmje” pergett – ahogy illett lett volna –, hanem az a hely-

zetünkhöz első pillantásra nem illő kérdés, hogy vajon ki fogja eltemetni „mostoha” apósomat, ha mi most itthagyjuk a fogunkat?!

A két szörnyeteg urai az utolsó pillanatban profik módjára lefékeztek, bémvénknek pedig, menekülő fehér egérként sikerült az előzési manőver. Megmenekültünk.

Feleségem izgalomból felocsúdva, bátoritanul megkérdezte:

– Uram, vannak-e még egyáltalán ebben az országban törvények?

Mire sofőrünk önérzetesen rávágtá:

– Hogyne lennének, asszonyom! Nálunk jelenleg a sivatag (tulajdonképpen a dzsungel, de akkor mindegy volt) törvényei uralkodnak!

Râmnicu Vilceára nehéz volt bejutni, mert a város határban vasúti sín keresztezi az utat. A váltóór az európai focibajnokság román-német mérkőzésének tévéközvetítését nézte, úgy hogy biztos, ami biztos alapon egy félidőnyire leengedte a sorompókat. Hosszú kocsisor várakozott az „átkelésre”. A hazaiak megadóan bekapcsolták kocsirádiójukat vagy kiszálltak az út szélén vizelni. Csak néhány idegen dudált idegesen, természetesen eredménytelenül. Jó húsz perc múlva szabaddá vált az út, hamarosan anyósomék tömbháza elé értünk.

Zavart elfogultsággal kapaszkodtam fel az első emeletre. Nem is annyira anyósom gyásza miatt, inkább azért, mert már jelezték, hogy a halottat ortodox szokás szerint nyitott koporsóban ravatalozták fel.

A lakás bejáratánál fekete ruhás, fehér kötényt asszonyok fogadtak. Megöleltek, suttogva résztvételtek, gyöngéden lapogatták hátunkat, majd helyet kínáltak. A folyósón a koszorúk és virágcsokrok között jó néhány szék volt és egy asztal, pálinkával és süteménnyel megpakva. Koccintottunk a halott lelki nyugalomára, többen cigarettára gyújtottak. Mintha késleltetni akarták volna halott apósommal való találkozásunkat. Egymás szavába vágva, kedvesen mesélni kezdtek jószágáról, bölcsességéről, megnyugtattak, hogy „ahhoz képest” nem szenvedett túl sokat, és hogy még a pápa is feloldozta halála előtt. Aztán a politikáratételről szó, a bukaresti vezetők, akik visszaállították a fanarióta uralmat, kiszipolyozták a népet, és tönkreteszik a drága román hazát. Férfjeiről csak elvétve esett szó; focimeccs után minden férfi részeg, legyintettek lemondóan.

Kisvártatva az addig az ünnepi este-bédél-szorgoskodó anyósom és apósom isztambuli lánya is előkerült. Közösen léptünk be a ravatalhoz, a lakás előszobájába, amely olyan parányi volt, hogy csak oldalazva lehetett közlekedni a koporsó körül. A halott feje fölét ikont akasztottak a falra, alatta vékony, sárga gyertya égett. Felkötött állú, élettelen test feküdt a felhómalomban. A tömjénillatú, üres térben csak a sercegő gyertya ideoda imbolygó lángja jelezte az idő múlását. Kintől behallatszott a folyósón virasztó asszonyok suttogása. Minden a maga rendjén, a maga helyén volt.

Később egy barnacopfos kislány érkezett az anyjával. Résztvételtek, a gyereket felemelték a halott arcához, hogy jobban láthassa, majd süteményt majszolva mindnyájan beültek a virasztó asszonyok közé. Zsongító trécselésük ringatott álomba.

Másnap reggel Bebe ugrasztott ki az ágyból, azzal, hogy fontos és sürgős beszéde van velem. Meglepetésemre rövid ujjú, átizzadt fehér inget viselt és világos színű nadrágot. Szikár, latinus metszésű arca gonderhelt volt, ritkuló hófehér hajjalölütő, dús fekete szemöldökét szigorúan összevonta. Van egy problémánk –

mondta –, apósom lánya „hadzsi”-t hozat Bukarestből, hogy muzulmán rítus szerint temessünk. Ezzel még nem is lenne baj, Szebenben úgysem ismer senki, s tőle a hadzsi is énekelhet amit akar. De, hát azt hallotta, hogy ezek anyaszült meztelenre vetkeztetik szegény barátját, majd vastag gumicsövet dugnak a szájába, az alfélébe, és durván kimossák egész belsejét. Ez a barbarizmus azért már túl sok – füstölgött –, ezt mi itt Európában nem engedhetjük meg! Megkért, hogy mint a család egyetlen jelenlevő férfi tagja, beszéljek „azokkal”, hátha kivételesen eltekintenek ettől a kegyetlenségtől. Hapénzre lenne szükség, ő majd személyesen állja a baksist.

Dél előtt nagy hőségben indultunk útnak, hogy halottunkat apja mellé temessük a nagyszébeni temetőben.

Avöröstoronyi szoroson csak lépésben kelhettünk át, a hegyóriások között kígyózó keskeny út zsúfolásig tele volt észak felé irányba haladó teherkocsikkal, lovas szekerekkel, biciklistákkal és gyalogo-

végtszességre. Lehetetlennek tűnt, hogy aznap ott még egy muzulmán is előkészítsenek hite szerint az örök nyugalomra.

A temető bejárata melletti irodában repedezett sarkú, állapotos fiatalasszony fogadott, és idegesen, vállát vonogatva kijelentette, nem emlékszik semmilyen előzetes, telefonon kötött megállapodásra. Zavardottan álldogáltunk a tűző nap-sütésben. Kopottzöld „halottaskocsink” vezetője türelmetlenül nézegette karóráját, legszívesebben azonnal továbbállt volna. Szétszedhető gyerekágyakat kell rakodnia az egyik privatizált szebeni asztalosműhelyből – magyarázta, – s ha üresen tér haza, főnöke biztosan fejét veszi.

Nemsokára a nyúlánk, banktisztviselő külsejű hadzsi is megérkezett. Parányi, zöldsalagos, fehér turbánt vett elő poros diplomata táskájából, gondosan a fejére tette, majd komoly arccal megkérdezte, hol moshatja meg a halottat.

Tanáctalan topogásunkra furcsa alak lépett elő a nyakig gombolt gyászruhában

Furcsa, hodálynyi terembe léptünk. Betört ablakain poros hullámokban ömlött be a kinti hőség. Padlóját réges-régen fűrészpörrel szórhatták fel. A jóformán üres halottas ház közepén két sötétszürke, kávaszélű cementasztal terpeszkedett. Ez itt valamikor a zsidóké volt – magyarázta kísérőnk –, de ők már rég meghaltak, nem fognak reklamálni. Azzal búcsúzott, hogy rövest kezdjünk neki a „dolgnak”, mert azért soha sem lehet tudni...

Titokban reménykedtem, hogy az aranykeretes szemüvegű, fővárosi hadzsi titkolozni fog a furcsa, enyhén szólva idegen környezet ellen, de tévedtem. Turbánját és fekete talárját egy falból kiálló kampóra akasztotta, fehér ingét, nadrágzárát gyakorlott mozdulatokkal feltúrta, majd friss vízzel küldött, az előre beszerzett vederrel. Azon sem botránkozott meg, hogy egyetlen muzulmán vallású férfi sincs közöttünk. Megkérdezte, hajlandó vagyok-e segíteni neki, majd a többieket kiküldte az előtérben álldogáló nők közé.

Összeszorult szívvel vártam az utasításait.

Arab nyelvű imát mormolva látott munkájához. A lemeztelenített tetemre fehér lenvászon ágyékkötőt helyeztet, majd egy alaposan beszapozott szivaccsal gyengéd, de határozott mozdulatokkal mosni kezdte a testet. Nekem a vizet kellett kezeire öntenem arra vigyázva, hogy a testről lecsurgó cseppek ne hogy visszafolyjanak a megtisztított testrészekre.

Utasításai rövidek és pontosak voltak. Néha higgadt hangon elmagyarázta, mit miért tesz; hamarosan úgy éreztem, fontos és rendjén való dolgot cselekszünk. Az idegen rítus egyre természetesebbnek tűnt, kezdeti feszültségem feloldódott.

Hadzsim díszes kis cédulát helyeztet a halott mellére a Koránból vett idézettel, majd elővette a hat méter hosszúságú halotti leplet. Ebbe csavartuk be „mostoha” apósi maradványait. Mielőtt fejét betakartuk volna, mesterem megsimogatta a halvány arcot, s kedvesen megkérdezte, látom-e, hogy most már megnyugodott. Mosolyog.

Emlékezetemben apósom eme utolsó, lecsukott szemű, mosolygó arcát őrzöm.

Az előtérben a földre helyeztet halott fejénél a hadzsi arab nyelvű imát mondott, majd románul, hogy mindenikünk érte, bocsánatot kért a megboldogult nevében mindenkitől, akit netán megbántott volna földi életében. A nők hangosan felzokogtak, a férfiak nagyokat nyelve, földre szegezett szemüket töröltgették.

A félmeztelen, barnára sült sírások kényelmesen ásójuk nyelére támaszkodva várakoztak a gödörnél. Néha előrhintették magukat a furcsa, elnyújtott hangú éneklést hallva, egyikük belépett a közeli bokrok közé és zajosan vizelt. Imígyen tört meg a halál közelségének varázsa mindannyiunkban, akik részt vettünk azon a szebeni temetésen...

*

A temető kapujában apámra pillantottam. Arca zavart volt és elégedetlen. Hozzá léptem, megkérdeztem, mi bántja? – Hol marad a tor, fiam? – nézett rám felelősségre vonó tekintettel – apósd, apa társam csak megérdemli a végső tiszteltet!

Így aztán a szebeni temetés a gyászolók többsége számára ismeretlen, de csak első pillantásra idegen katolikus torral ért véget, a „Junger Wald” éttermében, ahol csorbák és bécsi szeletek jóízű társaságában a halott lelki üdvösségére üritettük jófajta küllői rizlinggel teli poharainkat.

Heidelberg, 2000. november 29.

A símál, Korniss Péter fotója

sokkal. Úti célunk, az impozáns, barokk kapus temető a város szélén fekszik, a „Junger Wald” tőzomszédságában és a néhai szászok kedvenc kirándulóhelye. Széles fősétányát valamikor hűvös árnyú hársfák szegélyezhették, de mára már csak néhány korhadó tuskó tanúskodik erről a „régicdőségről”. Itt is rekkenő a hőség. A temető csendes. (Mindig ez az érzés, igen, a nemlétezés, a megsemmisülés és a céltalanság érzése fog el, ha belépek egy temetőbe.) A betonlappal lezárt sírok márványtömbjei között olykor félszékely egy-egy „anyaországából” visszatért, fonnyadt virágcsokrot szorongató öreg szász remegő alakja.

Jó kőhajításnyira a bejáratától egymással szemben két málló vakolatú, klasszicista épület állt. A baloldali valamikor az evangélikus ravatalozó kápolna lehetett. Gyászruhás emberek álldogáltak előtte, mi is arrafelé irányítottuk a koporsónkat hozó teherautót.

Az újabb ortodox kápolnának berendezett épület előtérben már négy-öt koporsó sorakozott türelmesen várva a

olvadozó rokonok, ismerősök háta mögött. Színehagyott bugyos katonanadrágot, szürke izominget, letaposott kérgű tomacipőt viselt. Első pillantásra sírásó segédnek véltem. Azzal mutatkozott be, hogy nyugodjunk meg, tudja, miről van szó, a probléma megoldódik. És rá se rántsunk az irodabeliek hülye dumájára, mert itt ő a főnök, a „séf”. Bizony, minden halott tanúsíthatja, hogy itt ő a „séf”, úgyszólván a kisisten. Egy baj van csak, vakarta meg borostás állát, hogy nagyon különleges probléma a miénk, óriási kockázatot vállal magára, ha segít... Nadrágzsebébe gyúrta a néhány gyűrött tízezer lejest, majd intett, hogy menjünk át a szemközti épületbe. A márványoszlopos előtérben le kellett tennünk a koporsót, mert a korhadat tölgyfaajtó be volt szögezve. A „séf” vasdoronggal felfeszítette és hátraszólt, hogy hozzadjuk a halottat. A folyósón apámmal és öcsémmel törtött fakeszettek, meszes zsákok, össze-tört márványurnák között egyensúlyoztuk végig a tonnányi súlyúra növekedett koporsót.

HADHÁZY Zsuzsa

Lenni vagy menni

Nem értem miért, de a választások idején a kutyám – bár jól dresszírozott – nem akart rám hallgatni. Ebből is kiderült, mennyire nem érte meg azt, amit a szabadságról magyaráztam neki, s ennek következtében mennyire ragaszkodott ahhoz, hogy kizárólag saját – egyetértéssel nem mindig találkozó – vágyainak, óhajainak, igényeinek megfelelően cselekedjék. Csak ült, nézett rám, nézett az ajtóra, kaparta is azt, ami egyáltalán nem tett jót a festésnek, felállt, leült, morgott, nyüszített – egyszerűen mindent megtett, hogy ne tudjak elmerülni a menni vagy nem menni megrázó mélységű kérdésében. Ő ugyanis tudta, mit akar: egyszerűen menni akart, menni, szabadni; hízni, vonszolni engem a saroktól a piactól, a piactól a vérközpontig, a vérközponttól a rendőrségig. Hiába magyaráztam neki, hogy most a legtöbben nem akarnak menni – ködös, esős idő van – inkább csak topogni akarnak, természetesen egy helyben – mindig igyekeztem optimistán mutatni magam, olyankor is, amikor írmagja sem volt bennem az

optimizmusnak, ezért mondtam, hogy most a legtöbben egy helyben akarnak topogni, holott az igazság az, hogy visszafelé akarnak topogni, mert rövidebb eszük van, mint a kutyámnak, az ugyanis jószántából soha nem megy vissza oda, ahol már egyszer belerúgtak – hát, mondtam neki, topogjon ő is még egy kicsit, ha nagyon muszáj, de azért jobb lenne, ha hagyja elmélyülni a lenni vagy nem lenni... akarom mondani: a menni vagy nem menni kérdésében, mert elvégre a XX. században a szabadság kompromisszum (is) (vagy egészen az): *adok, hogy adj, teszek, hogy tégy, teszek, hogy adj, adok, hogy tégy.* Kutyámul ez úgy hangzik: várj, amíg befejezem a munkám, akkor elviszlek sétálni és szabad leszel. Bizonyos határok közt és egy ideig.

A fentebb idézett mondás eredetileg franciául van, de a kutyám, mint mondtam, nemigen tanulta meg azt, hogy mi is az igazi szabadság, így aztán, ha franciául idézném neki, nem értené meg, mert – s ez talán nevelési hiba – mértéken felül ragaszkodik anyanyelvéhez, s bár az egyszerűbb utasításokat (Menj! Ül le! Hallgass!) a szomszédok nyelvén is érti és megfogadja, a bonyolultabbakat (Várj egy kicsit, még nagyon forró az étel! Most nem megyünk ki, mert mindenki hacacárázik és puffogtat! Nem ar-

ra megyünk, mert ott túl sok a gödör, a szemét és a bűz!) csak anyanyelvén érti. Ez persze, mint mondtam, meglehet, az én hibám. Talán rosszul magyaráztam meg neki, hogy multikulturális világban élünk, a multikulturalitás nélkül soha nem lesz igazán multikulturális kutya, sőt, semmilyen kutya sem lesz nélküle, s a multikulturalitás nem azt jelenti, hogy engedje magát megharapni attól, aki nem anyanyelvén mondja neki, hogy „nem arra megyünk, mert ott túl sok a gödör, a szemét és a bűz”, hanem azt, hogy ő nem harapja meg azt (sem), aki nem anyanyelvén mondja, hogy „nem arra megyünk, mert ott túl sok a gödör, a szemét és a bűz”.

Mi több, a multikulturális kutya nemcsak anyanyelvén, a szomszéd nyelvén is tud ugatni.

Mikor már sehogyan sem tudtam zöldágra vergődni a menni vagy nem menni kérdésében, úgy döntöttem, kielégítem (legalább) a kutyám szabadság-vágyát és elviszem sétálni. Természetesen pórázom, mert hol vannak azok a régszép idők, amikor még jó volt a látása, jó volt a hallása és jó volt a szaglása?! Akkor még egyedül is elment sétálni, de amióta bizony-bizony elvesztette tájékozódó képességét, azóta még a sarokig is csupán pórázom megy el, és hiába van tárva nyitva a kapu, a gazdi nélkül nem

tesz jóformán egy lépést sem. A hangok, ha egyáltalán meghallja őket, már nem úgy hatnak rá, mint régen, megijed tőlük, s ha megijed – ugat. Ugat akkor is, amikor az ijedségen kívül semmi oka sincs rá. De az ijedség is csupán saját gyengeségeinek következménye.

Nem lát jól, nem hall jól s a szaglása sem az igazi. Csoda-e, hogy már csak pórázom tud sétálni, hogy egyre jobban megszagolgat minden lámpaoszlopot, hogy a simogató kéz elől is elkapja a fejét, mert fél, hogy az megüti, s hogy csak a gazdira hallgat, aki enni ad neki, meg néha-néha elviszi sétálni, s úgy tud fityülni, hogy a hang még az ő süketégeknek falán is áttör?...

Így tehát, jobb meggyőződéseim ellenére, ahelyett, hogy íróasztalomnál elmélkedtem volna a menni vagy nem menni nevelésesen komoly lelkiismereti kérdésén – hiszen a *lenni vagy nem lenni*nek kellene lennie az egyetlen igazán komoly kérdésnek – (no de akkor mi lenne a kutyámmal?!) elmentem vele sétálni. Elvégre ő is ember, és megérdemli, hogy néha hosszú pórázra engedjem. (Bár az én gondolataim ezeken a „rögös utakon” mindig nagyon rövid pórázra fogottak, mert valami rögeszme ilyenkor azt sugallja nekem, hogy jobb földresütött szemmel járni, mint az eget bámulva, mert akkor talán

elkerüli az ember azt, hogy kitörje a nyakát.)

Ahhoz képest, hogy kicsit sok volt a megálló – itt egy megszentelt és megszentelésre váró lámpaoszlop, egy kapuaj, ott egy papírzacskó, amott egy kihajított csont, emitt egy banánhéj, eldobott műanyagdoboz, rothadó krumpli s az ezeknek megfelelő sasszék és kerülők – elég hamar elértünk a barátunkhoz. A barátunk egy szűk udvar kerítése mögött kucorog, téblábol egész nap, s alig várja, hogy valaki arra járjon, és aki arra jár, azt megugatja, mert kutyáéknál ez így dukál. Ha egyedül tévedek arra, nézelődik, szaglászik, éppen csak azt nem kérdi tőlem, hol a barátom? Ha a kutyám velem van, hörögve acsarkodnak egymásra. Ha nincs a kerítés mögött, amikor arra járunk, az enyém percekig áll ott, szaglászik, s ő is éppen csak azt nem kérdi, hol vagy, barátom? Ha megjelenik, dühödten ugatnak egymásra. Hiába na, jó barátok. Uगतni sem tudunk egymás nélkül

Egyszerűen eljutottunk a kerítésig, de a barátunk nem volt ott. Mint mondtam, ködös, esős idő volt. Sokan topogtak bizonytalanul: menni vagy nem menni? Nérot hiába hívtuk. Úgy döntött, behúzódik a vackába. Mi pedig hazamentünk. Aztán néztük egymást, és rájöttem, érti. Ő érti.

Én nem.

ÁGOSTON Hugó

Bukarest mint választás

Dosztojevszkij a *Felkegyelműben* valami olyasmit mond, ha tőle függött volna, hogy megszülessen-e vagy sem, biztosan nem váltalta volna a léteget neki megadott világban. Félek, hogy ezzel egyre többen vagyunk így. Sokszor elgondolkoztam azon, ha nem Bukarest választott volna engem, választottam volna-e én őt. A kezdeti dacos és egyértelmű *nem* után egyre inkább rájövök, hogy – már ilyen az ember természete, néha az vonzza, ami taszítja – mármár számos olyan dolog megtapasztalásáért hálás vagyok a sorsnak, amit megtörtént előtt, ha tehetem, széles ívben elkerülök. Egy-egy ilyen felismerés után aztán arra gondolok, hátha a dosztojevszkiji felvetést is így kellene megközelíteni. S akkor... akkor talán kiderülhet, hogy mégsem teljesen felesleges az egész.

... Sok mindennek elébe vágya: hát nem volt érdemes már Zsirinovszkijért is Bukarestbe jönnöm? Ha nem vagyok itt az évszázad, sőt évezred utolsó forró nyarán, ha nem vagyok a *Krónika* EBESZ-tudósítója, s végül, ha nem érdekelnének számomra is gyanús megszállottsággal az oroszok – szinte minden velük kapcsolatban, nem csak az irodalmuk, film- és balettművészetük – akkor bizony nagy élményről maradok le. Van valami borzongatóan felemelő abban, amikor az ember hasa az ajtóban (szinte?) súrolja egy ilyen világhírűségét. És most ez történt! Az az ember, akiről annyiszor harsogott a világsajtó, akiről egy budapesti könyvesboltban alig néhány hónapja vettem meg egy lezárt árú könyvet, ez a politikai vi-

lágstár most úgy nyomult be a Ceausescu-palota egyik termének aajtáján, hogy legfeljebb egy könyökre haladt el mellettem. Aztán az a szóözön! Megfigyeltem, a román sajtós kollégák lélegzet-visszafojtva hallgatták, néha még lopva össze is néztek, szinte büszkén, hogy minek a részesei. Zsiri pedig váteszire vette. Igéjében leszámolást hirdetett nagyjából mindennel és mindenkivel, akivel nem végeznek addig a természet vak, de valami módon mégis az igazságtéves szolgálatában álló erői: a kapitalizmussal, a dekadenciával (itt a kólát és a konzumlányokat említette) és a szuverenitás eszméjével. Amikor a jövő nagy háborúja kapcsán arról beszélt, hogy a Föld ivóvíz-készletei rövidesen kimerülnek, s az egész emberiség a Bajkál-tóhoz fog (akarni, hehehe) inni menni, riporterlányai szemekben már-már az elragadtatás fénye villódzott. A hangulat akkor hűvösödött el valamelyest, amikor az orosz parlamenti képviselő kilátásba helyezte, hogy amennyiben Románia a NATO tagjává válik, akkor bizony muszáj lesz egy kicsit megbombáznunk Bukarestet. E lesújtóan felemelő kilátástól szinte mindenki magába roskadt. Vologya még futtában elátkozta az egész globalizálódó világrendet, aztán ugyanazzal a viharossággal, ahogy jött, egyszemélyes kíséretével el is távozott...

„Kreatív proféták” mindig voltak. A baj az, hogy – egy metafizikusnak tetsző, de számomra (éppen ezért?) tökéletesen hihető mechanizmus szerint – ha valaki kellően kitartó hittel és hatásos „rábeszéléssel” egy képzetet, jövőképet beolt a kollektív tudatba, annak valóság-generáló képessége lehet; ilyen értelemben minden jóslat önbeteljesítő (csak persze, szerencsére, nem egyforma mértékben). A régi kreatív profécia – utópiák és anti-utópiák, öt éves tervek és pártprogramok

– nyomában nálunk is tobzódik legújabb alakváltozatuk: a közvélemény-kutatás. Ideérve, bevallom, kissé nekem is elkomorult a tekintetem. Itt élek a fővárosban, ha csak tehetem, a legváltozatosabb események közepeben, a „vivere pericolosamente” hirdetői hozzám képest nyugdíjas órásmesterek, általában jól kialakult véleményem van a politikai eseményekről – s erre, tessék, soha senki meg nem kérde tőlem, mit gondolok, mi a nézetem erről vagy arról, kire fogok szavazni az elnökválasztás második fordulójában. Bizony, sokért nem adnám, ha egyszer én is bekerülnék egy ilyen kérdésbe; hogy például aszongya: „Mit gondol, a Provincia hátsó kijáratának éjjeliőre megbízható-e/jól végzi-e a dolgát/szemmel tartja-e a nemzeti érdeket? (Igen... Nem... Nincs véleményem... Menjenek a fenébe...) Bosszúból, hogy a szociológusok állandóan kihagynak mindenféle reprezentatív mintákból, amitől szerintem azok már nem is olyan reprezentatívok, elmondom véleményemet a választási közvélemény-kutatásokról. (Bár – nem tudom, megfigyelték-e – a „verba volant, scripta manent” teljesen megfordult: sokkal inkább megmarad az, amit a tévében többmillió embernek elmondanak, mint amit egy lap néhány ezer példányban megír.) A közvélemény-kutatások tekintetében teljesen egyetértetek Pascal Brucknerrel és Robert Orbennel. Előbbi, francia filozófus esszéírő a megalázás diszciplínájának nevezi a szociológiát, mivel „mindent a többség fényébe von; legbensőbb gesztusainkat pusztán statisztikákra redukálja, általa kiszámíthatóvá válnak, mert tetteinket előre megírták; szétfosztja a szabadság álmát” – mindez, gondolom elég ahhoz, hogy idegenkedjem az ilyen felmérésektől. Utóbbi, amerikai humorista, egyenesen azt a mély

gondolatot veti fel, hogy a választások célja nem más, mint ellenőrizni, helyesek voltak-e a szociológiai felmérések eredményei. Más szóval ezek az izék megelőlegezik az eredményt, a végkifejletet, egyfajta véleményklónozást végeznek. Persze, hogy aztán hol bejön nekik, hol nem.

Nálunk már az elnökválasztás első fordulója előtt, de különösen a két menet között a sajtó volt a közvélemény-kutatók derék szövetségese. És bizonyisten, ezért is érdemes volt Bukarestbe jönnöm. Hogyközelről, belülről, működés, mondhatni ugatás és harapás közben megfigyeljem a „demokrácia házőrző kutyáját”. Csak egy baj van: míg korábban ez a sajtó az első számú közellenségnek kiküldött második számú jelöltet úgy támadta, hogy azzal bizonyos underground körökben és pszichiátriai közösségekben csak növelte a kedveltségét, utána olyan sportszerűen módszerekkel és eszközökkel obstruálta, hogy ténylegesen áldozattá tette. Van tehát egy „kisebbségi-rosszelnökünk”, és van egy paranoiás méltóságában, igaza tudatában megsértett „vértanunk”. A sajtó pedig, a pártatlanka? Ne higgye, hogy egy jó ügy szolgálatában vesztítette el az ártatlanságát! Rég elveszítette becsületét, amikor – mellékes, hogy tudatában-e annak, amit tesz, vagy csak nagyobb olvasottságra törekedve, az olvasók „elvárásainak” elébe mence – ugyanazokat a nacionalista, bigott és kollektivistajelszavakat szajkózta, amelyeknek hullámtaraján most az „újfasiszta” vezér nyomorúságos kisszerűségéből világhírre emelkedett.

Bukarestben, akárcsak 1989-ben, meleg a december. És akárcsak 1989-ben, azon gondolkodom, menjek-e, maradjak-e. Félek, hogy nincs több okom maradni, mint tizenegy évvel ezelőtt. Az idej

választások – ha mondjuk az akár három hónappal ezelőtti, szociológiai felmérésekből is táplálkozó várakozásaimhoz mértem az eredményüket, s csak a végkifejletet nézem, nem a kis közbeni kalandot – valahogy nem arra ösztökélek, hogy újabb három évtizedre ehhez a különben szeretetreméltó városhoz kössöm a sorsomat.

Ui.: A fenti szövegben említett két politikai kalandor között az a különbség, hogy míg az első azt nem mondhatja, hogy „ărișoara mea” („az én kicsi hazácskám”), a második azt nem mondhatja, hogy „e bai calul meu” („az én Bajkálom”, avagy „nem ilyen lovat akar-tam”).

PROVINCIA
www.provincia.ro

SZERKESZTŐTÁRSASÁG

Ágoston Hugó
Bakk Miklós
Mircea Boari
Al. Cistelean (felelős szerkesztő)
Marius Cosmeanu
Caius Dobrescu
Sabina Fati
Marius Lazăr
Molnár Gusztáv (felelős szerkesztő)
Ovidiu Pecican
Traian Ștef
Szokoly Elek
Daniel Vighi

LAPZENEKESZTŐ:

Hadházy Zsuzsa

ADMINISTRÁCIÓ:

Ádám Gábor

LAPTÉRT:

Könczy Elemér

Cím: 3400 Kolozsvár, Tebei u. 21
td: 064-420-490, fax: 064-420-470
e-mail: gmolnar@edrc.osf.ro

A Provincia a Nyílt Társadalom Alapítvány támogatásával, a *Krónika* napilap mellékleteként havonta jelenik meg.